

FREDERIK VAN EEDEN OP 31-JARIGEN LEEFTIJD
TEEKENING VAN JAN VETH

Frederik van Eeden

Vlaanderen, de Vlaamse beweging en Frederik van Eeden (1918-1922)

Over Frederik Paul van Eeden (1860-1932)¹ en Vlaanderen is over de periode 1887-1910 reeds belangrijk receptieonderzoek gebeurd. In de studie van Mario Baeck uit 1988 treedt een aantal figuren op de voorgrond: Pol De Mont, Matthias Brans, Emmanuel De Bom, August Vermeylen en Jules Persyn, om slechts de belangrijkste te noemen. Het naamlijstje laat voldoende vermoeden dat de Nederlandse schrijver een en ander vernomen heeft niet alleen over literatuur, maar ook over de Vlaamse beweging uit die dagen. Het onderzoek is helaas bij 1910 stilgevallen.²

Kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam Van Eeden minstens driemaal naar Vlaanderen spreken: op 5 juni 1913 in Gent naar aanleiding van de wereldtentoonstelling over de 'nieuwe Nederlandsche dichtkunst', in aanwezigheid overigens van René De Clercq en Stijn Streuvels (de voordracht veroorzaakte enig geroezemoes onder de vele priesters, vanwege een antiklerikale uitspraak over de priester-dichter Guido Gezelle)³; in januari 1914 in Sint-Niklaas over de Bengaalse dichter Rabindranath Tagore, als gast van oogarts Reimond Speleers⁴; en

1. Met betrekking tot de levensloop van Frederik van Eeden, zie: J. Fontijn, *Tweespalt. Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*, Amsterdam, 1990; J. Fontijn, *Trots verbrijzeld. Het leven van Frederik van Eeden vanaf 1901*, Amsterdam, 1996.

2. M. Baeck, Frederik van Eedens literaire opvattingen rond de eeuwwisseling, in: *Handelingen Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis*, jg. 37, 1983, pp. 13-29; M. Baeck, *Frederik van Eeden en Vlaanderen: een verkenning*, in: *Huldnummer Prof. Dr. Ada Deprez*, Gent, 1988, pp. 11-36; M. Baeck, *De sociale ideeëndrama's van Frederik van Eeden met een overzicht van zijn toneeloeuvre*, RUGent, departement Germaanse filologie, licentiaatsverhandeling, 1981. In de aanvang van zijn bijdrage uit 1988 beloofde Mario Baeck "de talrijke, niet onbelangrijke gegevens over de periode na 1910" later te zullen publiceren (p. 23, n. 4).

3. K. Hulpiau, *René De Clercq (1877-1932): een monografie*, Gent, 1986, p. 176, n. 195; J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 311-312.

4. J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers. Een biografie*, Antwerpen-Gent, 2002, p. 110, n. 79 en p. 232, n. 408. Zowel de voordracht in Gent als die in Sint-Niklaas zijn terug te vinden in F. van Eeden, *Dagboek 1878-1923, III: 1911-1918*, Culemborg, 1972, pp. 1320 en 1352. De voordracht van Van Eeden over Tagore werd toen in Vlaanderen niet opgemerkt.

Tekening van Frederik van Eeden op 31-jarige leeftijd door Jan Veth in het liber amicorum voor Van Eeden ter gelegenheid van diens zeventigste verjaardag.

[ADV, VC1698]

ten slotte in Antwerpen, ook nog in de loop van 1914, waarbij Jules Persyn, redactiesecretaris van *Dietsche Warande en Belfort*, niet erg enthousiast was over de oratorische vaardigheid van de beroemde voordrachtgever.⁵ Dat was zeker niet het geval voor de jonge leerlingen Paul Van Ostaijen (Antwerpen) en Wies Moens (Dendermonde), die alle twee in de jaren 1913-1914, via intense lectuur met Van Eeden geconfronteerd werden, Moens zelfs met de vertaling van de Bengaalse gedichtenbundel *Gitanjali* van Rabindranath Tagore.⁶

Uit de jaren 1914-1918 zijn eveneens enkele details bekend. Kort na het uitbreken van de oorlog bezocht Van Eeden het Belgische vluchtelingenkamp in Amersfoort en ontmoette er Eugeen Yoors en Magda Peeters, met wie hij in contact zou blijven. Hij werd op 1 januari 1915 redacteur bij *De Amsterdammer*. In deze hoedanigheid moet hij wel op de hoogte geweest zijn van de eerste uitspraken en initiatieven van Frans Van Cauwelaert. Op 19 december plaatste de Vlaamse voorman in deze krant de oproep *Aan de mannen van het Vlaamsche woord*. Hugo Verriest, August Vermeylen, Stijn Streuvels en vele anderen dienden in de pers publiekelijk de stem te verheffen. Van Cauwelaert herhaalde en versterkte deze oproep op 7 februari 1915 in zijn eigen blad in Nederland, *De Vlaamsche Stem*, en verzocht hen allen “*de stilte te breken waarin ze zitten opgesloten*”. Van Eeden verwelkomde dit persinitiatief en kreeg een hartelijke dankbrief van de *Stem*.⁷

Ook de dichter René De Clercq, die sinds 1 december 1914 verbonden was aan de Belgische school in Amsterdam, heeft de bekende schrijver in het voorjaar van 1915 meermaals opgezocht. Het dagboek van Van Eeden geeft op 16 juni een levendige beschrijving van “*de Vlaamsche dorpling met zijn groote baard*”. En wat meer is, de scherpe psychologische waarnemer zag met genoegen dat De Clercq aardig wat mensen kende en een “*vrolijke kring*” om zich heen had verzameld.⁸ Als redacteur van *De Amsterdammer* en als literator had Van Eeden dus heel wat contacten die hem niet alleen herinnerden aan het vooroorlogse Vlaanderen, maar voornamelijk informatie bijbrachten over de allerlaatste ontwikkelingen. Althans die ontwikkelingen die zich voordeden tot aan de verzending van het bekende 11 jultelegram uit Bussum.

5. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 273; J. Persyn, *Kritisch kleinged (Nederland)*, Hoogstraten, 1914, p. 140.

6. O. Moens & Y. T'Sjoen, *Memoires Wies Moens*, Antwerpen, 1996, p. 249; T. Vaessens, *De lichte waanzin van het onmogelijke*, in: G. Buelens & E. Spinoy, *De stem der Loreley. Over Paul van Ostaijen*, Amsterdam, 1996, pp. 65-66, n. 3.

7. L. Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919*, Antwerpen, 2000, p. 135; K. Hulpiau, *René de Clercq [...]*, p. 237; J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 287, 362, nn. 5, 6 en 7; S. Van den Bossche, *De wereld is zoo schoon waarvan wij dromen: Jan van Nijlen: biografie*, Tielt, 2005, pp. 313-314.

8. F. van Eeden, *Dagboek [...]*, p. 142, geciteerd bij K. Hulpiau, *René de Clercq [...]*, p. 285, n. 2.

Toen Van Cauwelaert in het vroege voorjaar de 'stem' verhoef was hij reeds heel precies ingelicht over de drijfverijen van dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis en zijn groepje Jong-Vlamingen. Hij was "beschaamd en terneergeslagen" over wat "zekere Vlamingen van Gent" uitspookten⁹, en zou zich in het vervolg fel verzetten tegen hun activistische doelstellingen om met de Duitse bezetter samen te werken tot vernietiging van de staat België en de oprichting van een onafhankelijk koninkrijk Vlaanderen. Tot dat Gentse groepje behoorde ook een jongeman, Reinier Ysabe (Gentbrugge, 1898-1967)¹⁰, nog atheneumleerling en dichterlijk begaafd. Hij hing de ideeën van Domela met grote overtuiging aan en nam wat secretariaatswerk van Jong-Vlaanderen op zich. Vanaf 1916 kwam hij meer en meer op de voorgrond.

In het Fonds Cyriel Verschaeve in het ADVN berust een anoniem stuk *Aan Frederik Van Eeden*, dat bij nader toezien van de hand van Ysabe is en neergeschreven werd tijdens diens gevangenisperiode (november 1918-mei 1920). In deze veertien bladzijden handelt de jongeman over zijn grote verering voor Van Eeden, over de problematiek van hun beider bekering tot de katholieke kerk, over zijn rol in het Gentse activisme en zijn opvattingen over 'Vlaanderen', zijn gevangenis, proces en kans op terdoodveroordeling, zijn contacten en briefwisseling met Cyriel Verschaeve, zijn toekomst als dichter en zijn visie op de ontwikkeling van religie, cultuur en maatschappij. Het geheel is overlommerd door tientallen minderwaardige verzen die een hedendaagse lectuur fel hinderen.

De brief is ontworpen enkele dagen of weken voor de vrijlating, vermoedelijk in de tweede helft van april 1920, maar het is niet zeker of hij effectief aan de Nederlandse schrijver werd verstuurd. Hij is niet alleen niet ondertekend, hij eindigt abrupt op een van de versregels van een lang gedicht en mist een klassieke afsluitingsformule.¹¹ Hoe dan ook, de brief is een kostbare aanduiding van de speciale aandacht voor de figuur van Frederik van Eeden buiten de Antwerpse kringen, die zich vanouds op de ietwat buitenissige utopist van Walden concentreerden en

9. L. Wils, *Frans van Cauwelaert [...]*, p. 142.

10. Volgens de gegevens van J. Baers & P. Hardy (red.), *Lectuur-repertorium*, Antwerpen, 1954², dl. 3, p. 3159 gaat het over René G.R. Ysabe (of Ysabe), dichter en toneelschrijver met "een moraliserende en geprononceerde katholieke tendens". In de literatuur komt men zowel Reinier als Renier tegen, Ysabe als Ysabe. Foto nr. 2804 in J. Baers & P. Hardy, *Lectuur-repertorium [...]*, dl. 3, p. 3096. Een deel van zijn toneelwerk betrof een Vlaams-nationalistische verheerlijking van figuren als Willem Van Saeftinge (1925) en Nikolaas Zannekin (1928), waarin hij de dramatiek van Cyriel Verschaeve in *Jacob van Artevelde* en *Philips van Artevelde* (Brugge, 1909-1912) wilde navolgen.

11. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve*, Antwerpen, 2003, p. 125, nr. 3229. In J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, komt dit document niet voor. Hij vernoemt ook nergens de naam van Verschaeve. De brief werd waarschijnlijk door R. Ysabe in 1942 aan uitgeefster Martha Vande Walle bezorgd (zie verder voetnoot 45).

Foto van Frederik van Eeden
in 1924 voor de werkhut op Walden.
[ADV, VCL1698]

voor wie in de jaren 1918-1922 in Vlaanderen, soms uit oud-activistische én vrijzinnige, soms uit katholiekflamingantische hoek grote verering leefde. Op deze wijze krijgen we een genuanceerder inzicht in de beeldvorming over Van Eeden en de verhouding tussen de schrijver, Vlaanderen en de Vlaamse beweging in de eerste naoorlogse jaren, in het spanningsveld tussen nationalisme en internationalisme, literair renouveau en politiek-maatschappelijke positiebepaling.

In elk geval loont het de moeite om de activistische antecedenten van Ysabe boven te halen om de inhoud van deze lange brief beter te begrijpen. Voor het aandeel in het Gentse activisme liggen de studies van Lammert Buning (1976) en Daniël Vanacker (1991) voor, die beiden Ysabe in het vizier hebben. In zijn *Flamenpolitik* (1974) wijdt Lode Wils in het vijfde hoofdstuk een scherpe analyse aan 'Jong Vlaanderen in Gent'. Daar heeft hij het over "vrijzinnige jongeren", radicale flaminganten die aan de oproep van Domela, "vader van het activisme" met enthousiasme gehoor gaven.¹² De naam van de kleine garnaal Ysabe valt niet.

Ik vat voor een goed begrip de gekende gegevens samen, voornamelijk met het uitzicht op de samenwerking tussen Ysabe en Domela Nieuwenhuis. Volgens Hendrik Elias had de piepjonge Ysabe reeds einde 1915 – hij was toen 17 jaar oud – de verklaring van de 'Zeven Punten' meeondertekend.¹³ De dichterlijke jongeman,

12. L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, pp. 56-72.

13. H. J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939. Deel I: 1914-1919*, Antwerpen, 1969, p. 43. Tot de bekendste ondertekenaars behoorden Emiel Dumon, Isidoor Van Beugem, Alfons Jonckx, Felix Timmermans, Hendrik Cayman, Richard De Cneudt, Jan Eggen en Urbain Van de Voorde. Dit is trouwens de enige plaats waar Elias Ysabe vermeldt. L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme [...]*, p. 135 heeft het over "een heel aantal jongeren, onder wie velen nog naam zouden verwerven". Daar wordt Felix Timmermans niet vermeld. Over de handtekening van Felix,

die zijn katholieke geloof verloren had, was tewerkgesteld in de universiteitsbibliotheek onder leiding van professor Willem De Vreese, waarschijnlijk kort na oktober 1916. Daar heeft hij zijn leeslust botgevierd, maar ook de radicale ideeën van de hoofdbibliothecaris overgenomen.

Reinier Ysabee behoorde tot de kring van de (liberale) advocaat Jan Eggen, die nog begonnen was in *De Vlaamsche Stem* in Amsterdam en werd belast met het secretariaatswerk van de Gentse Jong-Vlamingen, na het (zesde) congres op 13 mei 1917. Op dat ogenblik was men het eigengereide optreden van Domela moe en wilde men hem uit het hoofdbestuur stoten. Ysabee, die in zijn jeugdige overmoed geen verslapping van de beweging duldde en het activisme nog verder wilde radicaliseren, stichtte in augustus een Jong Vlaamsche Wacht. Het groepje telde nauwelijks twintig man, waaronder zes studenten van de zgn. Von Bissing-hogeschool. Veel zal het dus niet betekend hebben.

Hij ontwierp daarom een harde *Verklaring der Jong Vlaamsche Wacht*. Zij ging in feite niet verder dan wat in oktober 1914 Domela reeds voorhield: "*Vlaanderens herrijzenis door middel van België's dood, afscheiding van Wallonië en toenadering aan 't Duitsche rijk...*"¹⁴ De jongeren wilden ook een zelfstandige staat Vlaanderen. "*Elke band met het Walenland*", zo poneerde Ysabee in augustus 1917, "*hoe losjes ook in schijn, zou voor Vlaanderen een ondragelijke keten zijn.*" Het 'wangedrocht' België diende voor altijd vernietigd te worden, en met branie verklaarden de Jonge Wachten de regering van Le Havre vervallen en koning Albert I tot persona non grata. De woordkeuze van Ysabee loog er niet om.

Het moet wel gezegd worden dat deze geharnaste tekst geen fiat kreeg van de Duitse censuur. Generaal Wolfgang von Unger, Inspektor 4. Armee, die bijzonder vriendschappelijk omging met Domela Nieuwenhuis¹⁵, wist wel wat het Brusselse Gouvernement-Generaal kon tolereren. Maar ook de leden van het hoofdbestuur van Jong-Vlaanderen lieten Ysabee met zijn verklaring zitten. Alleen Willem De Vreese kwam, einde november 1917, een voordracht geven voor de Gentse Jonge Wachten en gaf zijn volle instemming aan de tekst van de verklaring.¹⁶ De jonge Reinier had geen moeite om door te gaan. In het Antwerpse, activistische weekblad *Ons Land*, publiceerde hij op 24 november een fel pleidooi voor

zie G. Durnez, *Felix Timmermans. Een biografie*, Tielt, 2000, p. 217.

14. Deze tekst staat te lezen in een afbeelding van het notulenboek Jong-Vlaanderen, 13 november 1914, bij L. Buning, *Het strijdbare leven van J. D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze*, Buitenpost, 1976, p. 75.

15. Herhaaldelijk vermeld bij L. Buning, *Het strijdbare leven [...]*.

16. De verklaring in AMVC-Letterenhuis, B 5377/B; Gepubliceerd in M. Van de Velde, *Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging 1914-1918*, 's-Gravenhage, 1941, pp. 194-196; L. Buning, *Het strijdbare leven [...]*, pp. 120-123; D. Vanacker, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991, p. 177; Zie verder: J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers [...]*, pp. 257, 269 en 324; P. van Hees, Jan Derk Domela Nieuwenhuys Nyegaard (1870-1955), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, nr. 4, pp. 211-220.

het separatisme, de *quintessens* van zijn augustusverklaring. Het weekblad, waarin tot einde oktober Paul Van Ostaijen nog flamingantische gedichten liet verschijnen, evolueerde geheel in de retoriek van dominee Domela Nieuwenhuis. Van Ostaijen haakte af.¹⁷

Toen Domela zich in de herfst verbitterd terugtrok, begon Reinier een epistolair offensief. Hij bezwoer de onstuimige dominee terug te keren aan het roer en kreeg op 12 december een hartelijke brief. Een van de Jong-Vlaamse leiders noteerde opgelucht: "*met Dominee is de vrede getekend*". Op het ogenblik dat de Raad van Vlaanderen zijn bekende proclamatie over de zelfstandigheid van Vlaanderen publiceerde, leek het er sterk op dat tussen het Jong-Vlaamse standpunt en dat van de raad geen wezenlijk verschil bestond.¹⁸ Maar het maakte eigenlijk niet veel meer uit. Het einde van het activistische avontuur kwam snel nader. De laatste politieke reis van Domela naar Berlijn (26 juli-21 augustus 1918) zette geen zoden meer aan de dijk. Twee maanden nadien verdween de dominee voorgoed uit het gezichtsveld van Ysabie: voor 9 oktober was hij reeds heimelijk naar Nederland teruggekeerd.

Toen op 3 oktober 1918 Willem De Vreese verklaarde dat de activisten niet de indruk mochten geven "*dat ze het hoofd verloren*"¹⁹, beaamde de twintigjarige dit volmondig. Nog een keer keek Reinier met bewondering op, toen op 15 oktober rector Reimond Speleers toch nog het academische jaar in Gent voor geopend verklaarde, "*alsof er niets aan de hand was*". Speleers vertrok net zoals Domela, op 18 november, in volle debacle naar Nederland.²⁰ Ysabie bleef in Gent. Daags nadien werd hij door de staatsveiligheid opgepakt en naar een kamp in Adinkerke overgebracht, samen met een honderdtal activisten, voor een verblijf van twee maanden. Op 22 januari 1919 betrok hij reeds een cel in de Gentse gevangenis. Nog voor het jaareinde heeft hij vanuit Adinkerke aan kapelaan Verschaeve geschreven. De brieven van Ysabie zijn niet bewaard. Grote delen uit elf brieven van Verschaeve tussen 3 januari 1919 en 28 juni 1920 daarentegen wel.²¹

17. De tekst van Ysabie in *Activisten*, Gent, 1919, pp. 78-79; G. Borgers, *Paul van Ostaijen. Een documentatie I*, Amsterdam, 1971, p. 144, n. 8, is de enige die Ysabie en Van Ostaijen in oktober-november 1917 samenbrengt (door H.J. Elias, *Vijftientig jaar Vlaamse Beweging [...]*, dl. I, p. 43 niet opgemerkt, zie hoger bij voetnoot 13).

18. L. Buning, *Het strijdbare leven [...]*, p. 124; D. Vanacker, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 177-178.

19. M. Basse, *De Vlaamse Beweging van 1905 tot 1930*, Gent, 1933, dl. 1, pp. 260-261.

20. J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers [...]*, pp. 352 en 370.

21. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 36, nr. 198: lijst van citaten uit brieven Cyriel Verschaeve uit 1919-1920. Ze werden zeer gedeeltelijk verwerkt in R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve, biografie*, Tielt-Gent, 1998, pp. 210-226. Deze documenten werden door de familie Ysabie in 1993 aan het Verschaeve-archief overgemaakt.

Dat Ysabie naar Verschaeve schreef, lag voor de hand. De kapelaan woonde dichtbij en bovenal zijn naam en zijn geradicaliseerde uitspraken uit het voorjaar van 1918 waren tot in Gent bij de Jong-Vlamingen doorgedrongen. Verschaeve was opgetogen over zijn jonge schrijver, “*met een geprikkeld verlangen om [hem] te leeren kennen*”. Lange brieven kon hij niet terugzenden. Zijn tijd werd opgeslokt door een ontzettend drukke correspondentie en een eindeloze reeks aanvragen om te komen spreken. In een van zijn eerste brieven had de jonge Gentenaar, de bemiddeling van de kapelaan gevraagd om pastoor Hugo Verriest te ontmoeten. Er was niets van in huis gekomen. Wel had Verschaeve willen weten waar precies Reimond Speleers opgesloten zat.²²

Waarom de ‘vrijzinnige’(?) Ysabie een beroep doet op Verriest is niet meteen duidelijk. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de atheneumleerling zich gespiegeld aan enkele socialistische Jonge Wachten (er opereerden nogal wat ‘Wachten’ in het toenmalige Vlaanderen!), waaronder Richard Minne (1891-1965, oud-leerling van René De Clercq), die in het Gentse milieu in 1917-1918 een literair clubje en het tijdschrift *Regenboog* (deze titel was op zich reeds een verwijzing naar Verriest) op stapel zetten. Die Jonge Wachten, die zich in de rand van het activisme bewogen (sommigen keken uit naar de Von Bissing-hogeschool), stootten reeds door naar een pacifistische belijdenis en een hartstochtelijke vooruitgangssymboliek. Zij wilden, zoals Marco Daane verhaalt, hun literaire initiatief eigenlijk aan Verriest overhandigen, maar die weigerde. Waarschijnlijk omdat hij niets wilde te maken hebben met jonge activisten.

Tot dit groepje behoorde ook Achilles Mussche en Fernand Pauwels (1897-1974), na de oorlog bekend als de dichter Marnix Van Gavere, en de schoonbroer van Joris Van Severen. Zij vonden, net als Reinier Ysabie, enkele jaren later op een of andere wijze aansluiting bij het tijdschrift *Ruimte* (maart 1920) of bij *Ter Waarheid* van Van Severen (januari 1921). In elk geval liggen hier enkele contouren verborgen van het bruisende geestesleven dat na 11 november in volle kracht zou openbloeien.²³

22. Brief van 16 januari 1919: “*Ik ben*”, zo schrijft Verschaeve, “*meer of min in familiebetrekking met hem; hij kwam hier ook, en houdt nog al van mij. Een woordje van mij zal dus volstaan. (...) Doch hij wordt oud zegt men mij en begint in te zinken...*” De verhouding tussen Cyriel Verschaeve en Hugo Verriest was eigenlijk niet vriendschappelijk, ze hadden elkaar sedert oktober 1912 niet meer ontmoet: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 142; J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers [...]*, p. 373 en n. 45. Verschaeve vermoedde dat Speleers ook in Adinkerke zat.

23. M. Daane, *De vrijheid veroveren. Richard Minne 1891-1965*, Antwerpen, 2001, pp. 114, 115, 118-119, 125 en 136. Voor die connectie met Verriest, zie AMVC-Letterenhuis, *Regenboog R/295/H*, nr. 1062. Voor het eerst besproken door M. Daane, Een papieren kaartenhuis. De geschiedenis van *Regenboog*, Gents “oorlogstijdschrift”, in: *Revolver*, jg. 26, 1999, nr. 2, pp. 22-23. Over Marnix Van Gavere en *Ruimte* zie G. Buelens, *Van Ostaijen tot heden. Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*, Gent, 2001, pp. 162 en 538-539.

Tussendoor gaat de correspondentie tussen Verschaeve en Ysabie ook over literatuur, over de 'decadente' Karel Van de Woestijne (1 februari 1919) en over de drama's van Paul Claudel (3 oktober), die de kapelaan eigenlijk niet kon appreciëren, net zoals hij dat ook al gezegd had in de gesprekken met Joris Van Severen in Alveringem in de voorzomer van 1918. De generatie van Reinier Ysabie (slechts vier jaar jonger dan Van Severen) smaakte wel Van de Woestijne en Claudel. Van deze laatste mag bovendien verondersteld worden dat hij enige rol gespeeld heeft in de 'bekeringsgeschiedenis' van Reinier.

Opvallend hoe onder de jongere generatie dichters in die periode de lectuur en de studie van een aantal katholieke 'bekeerlingen' in het zenit staan. Zo ook Jan Van Nijlen (1884-1965), die tijdens de oorlog in Nederland verbleef, eerst in Apeldoorn, daarna in Den Haag, en in 1917 publiceerde over Charles Péguy, het jaar daarop over Francis Jammes. Natuurlijk ging het Van Nijlen allereerst om de poëtische kracht en bij Jammes speciaal om de hoge classiciteit. Onderliggend speurt men evenwel enige affiniteit met de politiek-maatschappelijke, conservatieve ideeën van deze Franse bekeerling.

Van Nijlen las al jarenlang graag Gabriele d'Annunzio en laveerde als een zachte maurassiaan doorheen het literaire leven. De intense lectuur van Jammes en Péguy had hem dichterbij het flamingantisme, eigenlijk dichterbij de vaderlandsliefde en het patriottisme gebracht.²⁴ Minstens in deze aangelegenheden is er sprake van een zekere bekering, een toewending en teruggang naar een droomland van voor de moeizaam verworven democratie. Bij Ysabie, die voor zichzelf een plaatsje als dichter opeiste, was er in het voorjaar van 1919 sprake van een diepgaande spirituele en religieuze omkering. De briefwisseling met Verschaeve is daar duidelijk over. Maar vooruitlopend op de ideologische ontwikkelingen bij Ysabie na januari 1921, liggen naast Paul Claudel ook de toegangswegen open naar d'Annunzio en Maurras. Daarin zou hij Van Severen volgen. De grote poort van april 1920 bracht hem evenwel eerst in het geestelijke voorgebouw van Frederik van Eeden.

De correspondentie tussen Verschaeve en Ysabie stakte even in april 1919. Daar bestond een zeer eenvoudige reden voor. De staatsveiligheid was in Alveringem geweest en had een aantal documenten meegenomen, niet alleen de brieven van pater Jacobus Vosté (over Carlos Van Sante en de andere overlopers van mei 1918, de frontbeweging en het activisme), die later doorgeschoven werden aan Armand

24. S. Van den Bossche, *De wereld is zoo schoon [...]*, pp. 157-158, 257, 290 en 360-365; J. Van Nijlen, Charles Péguy, in: *Groot Nederland*, jg. 15, 1917, nr. 10, pp. 415-426 (uitgewerkt in J. Van Nijlen, *Charles Péguy*, Leiden, 1919); J. Van Nijlen, *Francis Jammes*, Leiden, 1918.

Wullus (Wullus-Rudiger, *Flamenpolitik*, 1920)²⁵, maar ook die van Reinier Ysabie, waarschijnlijk met de bedoeling ze als bezwendend materiaal aan te voeren op het proces voor het Brusselse Krijgshof. Daar werd Ysabie, net als de student Lode Craeybeckx, veroordeeld tot vijf jaar opsluiting.²⁶

Pas op 3 oktober liet Verschaeve hem weten dat de brieven waren aangeslagen. Maar dat is ook het ogenblik waarop de correspondentie opnieuw intensifieerde en zich voornamelijk toespitste op de persoonlijke bekering, eigenlijk de terugkeer van Reinier Ysabie tot de katholieke kerk. Men verwacht dat in dit verband de naam van Frederik van Eeden zou vallen. In die elf brieven van Verschaeve komt hij evenwel niet voor. Of Ysabie hem vermeldt, kan niet meer nagetrokken worden. Vast staat echter dat in de spirituele zoektocht in de gevangenis de jongeman niet alleen Van Eeden heeft gelezen, maar in het voorjaar van 1920 een uitgebreid document aan hem heeft gewijd.

"Ik wist niet wat ge waart in geloofsopzicht", zo schrijft Verschaeve op 3 oktober 1919, en hij heeft het reeds over een perspectief van "invrijheidsstelling", waarna zij elkaar "persoonlijk zouden leeren kennen". Reinier las enorm veel in de gevangenis. Niet alleen de Van Eeden uit 1913, zoals blijkt uit het document van april 1920, maar ook Franciscus Van Assisi, Teresa Van Avila en de Duitse mystica Catharina Emmerich.²⁷ Jongeren als Marnix Gijsen en Reinier Ysabie voelden zich erg aangetrokken door de figuur van Franciscus. Net zoals Paul Van Ostaijen en Wies Moens, die in die jaren eveneens de gestigmatiseerde kloosterzuster uit Dülmen vermeldden of lazen.²⁸ Het zegt toch iets over de spirituele achtergronden van deze generatie.

25. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 2: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, Leuven, 1985, p. 128, n. 45. Pater J. Vosté (1883-1949) had in Rome een functie in de Bijbelcommissie. Over Vosté en Verschaeve, zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*; F. Boudrez, *Vosté, Frederic*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 3, pp. 3572-3573.

26. D. Vanacker, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 361.

27. Anna Catharina Emmerich (soms ook Emmerick, 1774-1824): van deze gestigmatiseerde Westfaalse kloosterzuster verscheen C. Brentano, *Das bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi*, s.l., 1833. Dit werk werd in vele talen tot in 1940 in hospitalen en gevangnissen ter lezing aangeboden. Het behoorde tot de pastoraaltheologische canon sinds de tweede helft van de negentiende eeuw. Het dook al op in de *Wahrheit und Dichtung* van Albrecht Rodenbach, zie R. Vanlandschoot, *Albrecht Rodenbach, biografie*, Tielt, 2002, pp. 627 en 664.

28. Ook Paul Van Ostaijen zou in zijn Berlijnse periode (1918-1921) teksten van Emmerich gelezen hebben, althans volgens P. Hadermann, *Het vuur in de verte. Paul van Ostaijens kunst-opvattingen in het licht van de Europese avant-garde*, Antwerpen, 1970, p. 224; M. Reynebeau, *Dichter in Berlijn: de ballingschap van Paul van Ostaijen (1918-1921)*, Groot-Bijgaarden, 1995 geeft daarvan geen indicatie. In een manuscript van 8 april 1920 staan Emmerich en Meister Eckhart naast elkaar: G. Buelens & G. Wildemeersch, *Paul van Ostaijen 1896-1928: wegwijzers naar de werkelijkheid*, Antwerpen, 1996, p. 66, nr. 76-1; in de tekst (p. 68) wordt enkel verwezen naar Eckhart; J. Reynaert, *Een geringe wig van klaarte in de donkerdiepstraat. Paul van Ostaijen en de mystiek*, in: G. Buelens & E. Spinoy, *De stem der Loreley [...]*, p. 184 (Reynaert

"In plaats van al die mystieke werken te lezen: enkel het evangelie", zo adviseerde Verschaeve (18 oktober). Het is een advies dat een beetje verbaast. Al jaren was zijn lectuur sterk beheerst door de grote mystici (voornamelijk Ruusbroec en Juan de la Cruz) en in de loop van 1920 nog, valt de eerste van een lange reeks publieke voordrachten over deze aangelegenheden.²⁹ Als de winter van 1919-1920 voorbijgaat, constateert de kapelaan een enorme spirituele vooruitgang bij de jonge gevangene, "in 't jaar uwer bevrijding: 't meest verblijdt me in uw brief, laat het me openhartig zeggen, de echt christelijke toon ervan" (15 januari 1920).

Toch heeft Verschaeve nog enkele andere onderwerpen aangeraakt. Zo de parlementaire verkiezing van 16 november, die zijn Veurne-Ambachtse streek helemaal niet heeft beroerd. "Ik leef hier als in 't voorgeborchte van de dood", zo zegt

Kaft van Ysabies, *Boudewijn*. Drama in vijf bedrijven (Gent, 1922) met voorwoord door Cyriel Verschaeve. [ADVN, VBL1250]

hij enkele dagen na de eerste naoorlogse stembusgang. De verkiezingsuitslag kon beter zijn voor de Vlamingen, maar het opkomen van het Vlaamse Front is een begin, een goed begin zelfs. Een tweede aangelegenheid betrof de literaire toekomst van Ysabee (2 december 1919). De jongeman wilde zijn gevangenisgedichten uitgeven, die hij zijn *Celverzen* noemde en waarvan er enkele opdoken in het Van Eedendocument van april 1920. Verschaeve verwees hem naar Emmanuel De Bom, die op dat ogenblik een rubriek over kunstcritiek runde in *Ons Vaderland*, het blad waaraan de kapelaan sinds december 1918 ook meewerkte. "Vele [tijdschriften] vragen mijn medewerking", zo stelt de zelfbewuste kapelaan en priester-dichter, en "daardoor heb ik bij velen medezeggenschap".³⁰

grijpt hier terug naar zijn lezenswaard gebleven J. Reynaert, Het mystieke bij Paul van Ostaijen, in: *Spiegel der Letteren*, jg. 20, 1978, nr. 1, pp. 37-63, hier op pp. 41-42). Wies Moens begon in 1922 aan een vertaling van Anna Catharina Emmerich, zie O. Moens & Y. T'Sjoen, *Memoires Wies Moens [...]*, p. 52.

29. Het betreft hier C. Verschaeve, Het Mysterie, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 3, pp. 145-153 (lezing gehouden in Gent op 16 december 1920); R. Vanlandschoot, *Het Verschaeve-beeld bij Dirk Vansina*, in: *Verschaeviana Jaarboek 1990-1991*, Brugge, 1992, p. 84; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 226. Verschaeve kende op dat ogenblik noch Emmerich, noch Eckhart. 30. Van die dichtbundel is toen niets in huis gekomen (zie verder bij voetnoot 45). Wel heeft Verschaeve in de loop van 1922, een korte inleiding geschreven voor een minderwaardig toneelwerk *Boudewijn*. Terecht schreef Dirk Vansina in D. Vansina, *Verschaeve getuigt*, Brugge, 1955, p. 467: "Verschaeve heeft zich niet minder met Renier Ysabee ingelaten. Dit kon echter niet beletten dat het gehalte van de literaire productie van de jonge dichter in dalende lijn ging."

In de loop van het voorjaar van 1920 werd beslist Ysabie in vrijheid te stellen. De laatste maanden was hij intens bezig geweest met zijn document, gericht aan Frederik van Eeden, de *Meester, Dichter en Vriend* (bij dat laatste stond evenwel een relativerend vraagteken). Ook hij heeft in zijn atheneumjaren in Gent genoten van *De Kleine Johannes*. Later – dat zal dan in de universiteitsbibliotheek onder Willem De Vreese geweest zijn – verslond hij de *Studies*³¹, “die mij een veropenbaring waren”. Of hij alle zes delen (1890-1917) doorgenomen heeft, is maar de vraag. Summier maakt hij Van Eeden duidelijk dat hij activist is geweest (zonder dit begrip voor zijn Nederlandse correspondent te verklaren), op grond daarvan was aangehouden op 19 november 1918 en noemde hij de periode in Adinkerke “een louteringstijd mijner ziel”.

De droom van een zelfstandig Vlaanderen was kapotgeslagen (p. 1). Hij verwachtte de doodstraf (p. 2). “Ik werd vervolgd als opsteller van een kras-radikaal activistisch manifest.” Daarmee bedoelt hij zijn *Verklaring van de Jong Vlaamsche Wacht* van augustus 1917. De crisis werd nog groter toen hij in de cel het bericht kreeg van de terdoodveroordeling van een “Vlaamsche vriend”. Ysabie alludeert hier op het geval Robert De Waele (23 januari 1919, de allereerste uitgesproken doodstraf, die in Vlaanderen een grote commotie teweegbracht).³² In die dagen viel hem het boekje van Van Eeden *Paul's ontwaken* in handen dat een diepe indruk op hem maakte, niet alleen vanwege de vader-zoonverhouding, maar ook door de religieuze ontwikkeling en de spirituele benadering van leven en sterven. Het boekje, dat uitermate geschikt leek voor kandidaat-bekeerlingen, dateerde uit 1913, en het is die eerste uitgave die in de cel beschikbaar was.³³ En net zoals Van Eeden zelf, grasduinde Ysabie in theosofische en spiritistische geschriften (p. 2).

Hij begon gedichten te schrijven en stuurde ze op “aan zijn vriend Cyriel Verschaeve”. In het document aan Van Eeden citeert hij een lange passus uit een brief aan de kapelaan, samen met een nog langer gedicht (de brief zelf is op 2 april 1919 in beslag genomen) (pp. 3-4). Bij zijn overbrenging naar Sint-Gillis-bij-Brussel – een precieze datum is niet bekend – “begon ik apologetica in te studeeren”, waarschijnlijk op aanwijzing van de gevangenisalmoezenier. “Toen kwam in mij een groote vreugde als ik bedenken ging, dat de dogmata die mijn jeugd hadden door-

31. F. van Eeden, *Studies I*, Amsterdam, 1890; F. van Eeden, *Studies II*, Amsterdam, 1894; F. van Eeden, *Studies III*, Amsterdam, 1897; F. van Eeden, *Studies IV*, Amsterdam, 1907; F. van Eeden, *Studies V*, Amsterdam, 1908; F. van Eeden, *Studies VI*, Amsterdam, 1917. In dit laatste deel was de tekst van de Gentse voordracht (5 juni 1913) verschenen.

32. Cyriel Verschaeve had het in zijn brief aan Jozef Lootens, 26 januari 1919, over de “domme verwaandheid” van het Belgische gerecht. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 210-211.

33. F. van Eeden, *Paul's ontwaken*, Amsterdam, 1913; J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 298 e.v. (overlijden 21 februari 1913). Het boekje kreeg een tweede uitgave in 1919 (zie afbeelding op p. 304).

zond wel eens waarheid konden blijken" (p. 5).³⁴ "Ik heb gebiecht en gecommuniceerd", zo zegt hij verder, en vele verzen aan het papier toevertrouwd (pp. 6-8).

"Nu kom ik tot het eigenlijke doel van dit schrijven. Rond Paschen van dit jaar las ik in de krant onderstaand bericht: 'Van Eeden en de R. K. Kerk.'" Het bericht was afkomstig uit de *Gooi- en Eemlander* (uitgegeven in Bussum, de stad waar de schrijver woonde). Dit moet begin april 1920 geweest zijn, meteen de meest precieze chronologische aanduiding van het document. Het Nederlandse bericht zal kort daarop in een of andere Vlaamse krant overgenomen zijn, en ter beschikking geweest zijn in de gevangenis.³⁵ Ysabie heeft een groot gedeelte van het krantenartikel overgeschreven. In het interview heeft Van Eeden nog twijfels over zijn definitieve stap: "Mijn laatste woord op dat stuk heb ik nog niet gesproken. Het persoonlijk credo van Van Eeden is niet dat van de katholieke kerk, maar ik geloof wel, dat de vrijheid in de katholieke kerk groter is, dan de Protestant in het algemeen denkt" (p. 9). Een licht geërgerde Ysabie is er absoluut zeker van dat dit niet het laatste woord van de schrijver is en dat hij het voorbeeld van zijn vrouw en kinderen, die reeds gedoopt zijn, zal volgen.³⁶

Aan het slot van zijn lange brief ontwikkelt hij een aantal ideeën die op dat ogenblik bijzonder in de actualiteit stonden. "Daar gaat een vernieuwing door de heele wereld (...). En ja! ik geloof aan een Herleving des Geloofs! De ware Herleving die den heelen mensch vernieuwen kan." Van Eeden moet zich richten naar "de dagende zon der katholieke Herleving" (p. 11). Het woord staat er, driemaal kort bijeen, met een hoofdletter. Dit sloot aan op een stroming die streefde naar de 'bekering' van Nederland en haar organisatorische begin had gekregen in Utrecht, in maart 1919, onder de stuwende leiding van Gerard Brom en de paters Jacob van Ginneken (1877-1945, SJ) en Johannes de Groot (1848-1922, OP), in de vorm van een 'comité'.³⁷

Het zullen trouwens die twee geestelijken zijn die zich intens met de bekering van Frederik van Eeden zouden inlaten. Gerard Brom heeft in *De Beiaard* van juli 1920 een breed panorama geschetst van de 'katholieke herleving' over heel

34. Opmerkelijk ook de activist Herman Vos in de gevangenis in een brief van 13 februari 1919 aan Eugène De Bock: "Ik ben er niet ver van af de katholieke dogmatiek te accepteren...", zie B. Van Causenbroeck, *Herman Vos. Van Vlaams-nationalisme naar socialisme*, Antwerpen, 1997, p. 55, n. 57.

35. *Gooi- en Eemlander*, zaterdag 3 april 1920 geeft naar aanleiding van de 60ste verjaardag van Frederik van Eeden een interview over zijn houding tegenover het katholicisme. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 511 geeft een uiterst beknopte samenvatting van het krantenartikel. Over de receptie van Van Eeden in de Vlaamse kranten 1918-1922 is nog geen onderzoek gebeurd.

36. Ysabie was fout. De kinderen werden gedoopt op 23 augustus 1920: J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 516.

37. L. Rogier & N. de Rooy, *In vrijheid herboren*, 's-Gravenhage, 1953, p. 583 (die het initiatief als 'onrealistisch' bestempelen); J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 508-509.

Europa.³⁸ Het is de tijd dat Paul Claudel en Ernest Psichari, Léon Bloy en Charles Péguy, Gilbert K. Chesterton en Hermann Bahr, om er maar enkele te noemen, binnen de katholieke leesgroepen aan de orde zijn. Ysabe sluit daar naadloos bij aan en roept Van Eeden op de voetsporen van de Deense bekeerling Johannes Joergensen te bewandelen (p. 12).³⁹ Deze ideeën preluderen op wat Joris Van Severen op 31 augustus 1920 aan Charles Houzée de Harveng schreef⁴⁰ en op wat het jaar daarna, in *Ter Waarheid* (januari 1921) te lezen valt.

In de allereerste dagen van juni 1920 is Reinier Ysabe in Alveringem geweest. Samen hebben zij Brugge bezocht, waar Verschaeve een voordracht over Joe English moest geven voor het Katholiek Vlaams Verbond.⁴¹ Dirk Vansina geeft aan dat de jongeman "*tijdelijk onderdak*" op de kapelanijs heeft gekregen. Dat kan niet meer dan een week het geval zijn geweest. De brief aan Lootens van 9 juni laat uitschijnen dat het verblijf reeds voorbij is. Op 20 juni stuurt Verschaeve een brief naar Gent, waar Ysabe ondertussen woont: "*wat ben ik rijkelijk betaald voor mijn beetje menselijke deelneming van over anderhalf jaar*". Hij wenst Reinier intens genot "*van [zijn] duur gewonnen vrijheid*".

Acht dagen later had hij een vaste afspraak gemaakt om in Gent enige dagen te verblijven. Lodewijk Dosfel was op 17 juni naar de Gentse gevangenis overgebracht in afwachting van zijn proces en de priester-dichter vermoedde (terecht) dat hij als getuige zou worden opgeroepen. Met dezelfde post stuurde hij een groot aantal gedichten terug. Na 28 juni 1920 vervagen evenwel de contacten. De epistolaire golf werd niet in echte vriendschap verdiept. Het is zelfs niet zeker of het bezoek aan Gent heeft plaatsgevonden.⁴² Wanneer op 12 juli zowel Verschaeve

38. Enthousiast in een redactioneel artikel van *Onze Jeugd* becommentarieert: E. Rubbens, Verstandelijke en Zedelijke vorming, in: *Onze Jeugd*, jg. 1, 1920, nr. 6, p. 325.

39. J. Joergensen (1866-1956) had voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog heel veel te maken met Marie Belpaire, Cyriel Verschaeve en Joris Van Severen. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 176; J. van Severen, *Die vervloekte oorlog*, Kapellen, 2005, vnl. op pp. 62-64, 235 en 251.

40. R. Baes, *Van Severen, une âme*, Wilrijk, 1965, p. 71; A. Van Severen, *Joris van Severen: Het verhaal van een leven. I: Van 1894 tot 1929*, Brugge, 1995, p. 154 (de brief in Nederlandse vertaling). In die brief heeft Van Severen het over "*de nieuwe geestesbeweging*" en de mystici Augustinus, Ruusbroec "*en de Indiërs*". Suarez, Claudel, d'Annunzio, Bloy en Tagore "*blijven mijn vrienden*".

41. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 221-222, brief van Cyriel Verschaeve aan Jozef Lootens, 9 juni 1920. Het was reeds de tweede keer dat Verschaeve in Brugge over English sprak. De eerste keer op 3 maart 1919, wat mede de oorzaak was van een verscherpt toezicht door de staatsveiligheid op de handel en wandel van de kapelaan.

42. D. Vansina, *Verschaeve getuigt [...]*, pp. 377-378; *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 36, nr. 198: De brieven van Verschaeve aan Ysabe van 20 en 28 juni 1920; A. de Bruyne, *Lodewijk Dosfel*, Wilrijk, 1967, p. 330.

als Verriest getuigden op het proces-Dosfel is daar geen Ysabe in de omgeving van de kapelaan te bespeuren.⁴³

Einde juli beveelt Verschaeve de jongeman als “*een merkwaardig nieuwe dichter*” aan bij Elias Couvreur (oud-frontsoldaat, gehuwd met de zuster van Carlos Van Sante), boekhandelaar en uitgever in Brugge⁴⁴. Een uitgave is er toen niet van gekomen en misschien heeft dat gezorgd voor enige verkoeling in de betrekkingen. Veel later hebben J.L. De Belder en Karel Vertommen bij de uitgeverij Wiek Op van Martha Vande Walle in 1942 deze *Celverzen* uitgebracht, die nauwelijks een vergelijking met de bekende *Celbrieven* van Wies Moens (1920) konden doorstaan.⁴⁵ De kapelaan bemiddelde nog via Joris Lannoo en de redactieploeg van *De Vlaamsche Vlagge* (grote vakantie 1920) voor de publicatie van een gedicht van Reinier Ysabe, *Gebed voor Vlaanderen* (ook al een imitatie van Cyriel Verschaeve), een tekst die volgens Louis Vos en Lieve Gevers uitdrukking gaf zowel aan zijn “*nieuwe religieuze overtuiging (...) [als aan] zijn activistisch standpunt*”.⁴⁶ Daarna treedt een lange stilte in.

Het blijft toch merkwaardig dat in de correspondentie tussen Verschaeve en Ysabe geen spoor van Frederik van Eeden te bekennen valt. Het is ondenkbaar dat de jongeman niets zou verteld hebben over het document en over de bekeringsproblematiek van de schrijver. Heeft Reinier aangevoeld dat zijn mentor niet echt hield van de man uit Bussum? Verschaeve heeft inderdaad bitter weinig over Van Eeden geschreven. In zijn opstel uit 1913 over *Vondel's drama tegenover het drama in 't algemeen*, komt een korte passus voor met een vergelijking tussen de fantasma-

43. D. Vansina, *Verschaeve getuigt [...]*, p. 397 (met datum); F. De Pillecyn, *Hugo Verriest. Leven en werk*, Tielt, 1941², p. 200 bespreekt alleen de aanwezigheid van Hugo Verriest op het proces Eugene Van Oye; A. de Bruyne, *Lodewijk Dosfel [...]*, pp. 342-344 heeft alleen aandacht voor Cyriel Verschaeve. Vansina is de enige die beide grootheden samenbrengt.

44. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 31, nr. 26: Brief van Cyriel Verschaeve aan Elias Couvreur, 29 juli 1920. Hij was de broer van Caesar Couvreur, vierde op de Fronterlijst in Brugge op 16 november 1919: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 216, 219 en n. 75.

45. A. Van den Abeele, *De uitgeverijen van Martha Van de Walle*, in: *Verschaeviana Jaarboek*, Brugge, 1986, p. 223, nr. 119. In *Boekengids*, jg. 21, 1943, p. 142 (onder het recensienummer 22.724), schreef K. Vertommen: “*Verzen door een activist in de gevangenis geschreven, die pas na twintig jaar verschijnen, ze lagen totnogtoe in een gerechtelijk dossier begraven.*” Ook Vertommen was overtuigd van de matige waarde van de bundel. Het is niet geweten of Verschaeve in 1942 een rol gespeeld heeft in de uitgave van deze *Celverzen*.

46. *De Vlaamsche Vlagge*, jg. 42, 3-4 augustus 1920, pp. 83-84; AMVC-Letterenhuis, V 69887/D: De bemiddeling van Verschaeve en J. Lannoo; L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven*, Leuven, 1976, p. 189, nn. 70 en 71 (steunend op D. Vansina, *Verschaeve getuigt [...]*, pp. 378-379); Het gedicht werd niet opgenomen in *Het Vlaggeboek*, dat wel aandacht had voor de radicalisering van de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging in de loop van 1920, *Het Vlaggeboek*, Tielt, 1926, pp. 778-779 (*Radikaal zijn*, dat in het tijdschrift onmiddellijk aan het gedicht van Ysabe voorafgaat).

gorische kinderwereld in *L'Oiseau bleu* (1909) van Maurice Maeterlinck en *De Kleine Johannes* (3 delen, 1886-1906). In zijn *Oorlogsherinneringen* (1915) herneemt hij haast woordelijk deze passus. Het spreekt vanzelf dat hij Van Eeden ver boven Maeterlinck stelt.⁴⁷ Dat is alles. Alleen duikt er op 8 augustus 1920 een briefje op van Verschaeve aan de schrijver in Bussum.

De inhoud van dit briefje is evenwel bijzonder moeilijk te duiden. In de contextuele analyse die ik verder zal pogen op te zetten, mag dit als uitgangspunt dienen: op een of andere wijze heeft het briefje te maken met de voornamelijk Vlaams-katholieke reacties op de voordracht van Van Eeden van 4 december 1919 in Antwerpen. Er bestond namelijk in Vlaanderen enige commotie rond Van Eeden, zijn socialistisch geachte maatschappelijke opvattingen, zijn hang naar spiritisme en theosofie, allemaal schijnbare obstakels voor een waarachtige katholieke bekering. Op 4 december 1919 kwam de Nederlandse schrijver in Antwerpen spreken voor de Clarté-groep, waarvan de basisfilosofie nauw aanleunde bij het gedachtegoed van Romain Rolland (een persoonlijke vriend van Van Eeden⁴⁸ en hartstochtelijke verdediger van diens pacifisme) en Henri Barbusse.

Beide Franse essayisten wilden een 'internationale van de geest'. De Clartébeweging zou, volgens Marc Reynebeau, "*bij jonge Vlaamse progressieven kort na het einde van de oorlog nogal wat aanhang kennen en uitgroeien tot een focus van filocommunisme. Clarté berustte op een nogal romantisch utopisme en riep de intellectuelen op om zich als leiders van het volk voor het pacifisme en de sociaal rechtvaardigheid in te zetten.*"⁴⁹ Paul Van Ostaijen vond dit romantische utopisme veel te zwak. Het leefde echter fel op in de woordenstroom die Frederik van Eeden op zijn Antwerpse voordracht produceerde. Dat maakte indruk op mensen als Victor Brunclair en Albert Van Hoogenbemt. Dat waren 'linksen'. Wat moesten dan katholieken als Jozef Muls daarmee doen, of katholieke pacifisten als Magda Peeters? Of het voor de tijdgenoten duidelijk was of niet, de voordracht werd ongewild het begin van een moeilijke verhouding tussen de Vlaamse katholieken onderling.

Aan traditionele katholieke zijde bestond er een uitgesproken wantrouwen tegen de internationalistische ideeën van Rolland, Barbusse of Van Eeden. In *Dietsche Warande en Belfort* beschouwt Jules Persyn de toen pas verschenen kleine biografie over Romain Rolland van de hand van Paul Colin, veeleer als "*een pacifistische*

47. C. Verschaeve, *Verzameld Werk. Deel V*, Brugge, 1956, p. 322; C. Verschaeve, *Oorlogsindrukken*, Gent, 1996, p. 263, n. 282.

48. In augustus 1919 was Van Eeden enkele dagen op bezoek bij Romain Rolland in Zwitserland: J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 468, n. 3. Een biografie van de hand van Stefan Zweig werd door de auteur aangekondigd op 7 januari 1921 aan Frederik van Eeden: J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 545, n. 1.

49. M. Reynebeau, *Dichter in Bertijn [...]*, p. 122.

dan als een letterkundige studie", zeg maar een af te wijzen ideologisch pamflet, terwijl diezelfde Colin in *Ter Waarheid* goed thuis was, ook met zijn internationalistische ideeën.⁵⁰ Het was in elk geval duidelijk dat de *Warande* niet erg opgezet was met dergelijk internationalisme. Jules Persyn moest niets weten van het 'bolsjewistische' gedoe van Henriette Roland Holst, maar dat gold evenzeer voor de verderfelijke Franse essayistiek.⁵¹ Conservatieve katholieken liepen niet hoog op met het linkse Clartégedachtegoed dat uit Frankrijk overgewaaid was.⁵²

Laat ik dit nog eenmaal illustreren uit onverdachte hoek, aan de hand van een artikel van de flamingantische volksvertegenwoordiger Alfons Van de Perre. In november 1920 publiceerde hij in *Ons Geloof*, het blad waarin priester Theodoor Van Tichelen, een goede vriend van Frans Van Cauwelaert, de redactionele scepter zwaaide, *Katholiek Internationalisme*, een regelrechte poging om het wild om zich heen grijpen van het internationalisme in te dijken. Nauwelijks vijf maanden voordien had Karel Elebaers een optimistisch artikel over Frederik van Eeden geplaatst.⁵³ Van de Perre poogde een aantal reflecties van de Nederlandse schrijver te corrigeren. "Ik ben bewust internationalist geworden. Nooit is mij de behoefte aan het internationalisme zoo duidelijk gebleken, de behoefte aan een christen internationalisme, aan een christelijke wereldbeschouwing".

De nieuwe internationale orde, zo gaat hij verder, kan alleen een christelijke orde zijn. Dat is de verbrede identificatie tussen christen en Vlaams, de erfenis van de katholieke Vlaamse beweging. Het zijn voornamelijk de studenten (hij heeft het AKVS op het oog!) die van die identificatie moeten overtuigd zijn, want dat garandeert precies de "christelijke opvatting van het nationalisme, van de vaderlandsliefde, verzoend met de nieuwe uitdaging van het internationalisme." Hij staaft dat met een lang citaat van Wies Moens (die op het punt staat naar *Ter Waarheid* van Joris

50. M.E. Belpaire, Bij het eeuwfeest van Jan Van Beers, in: *Dietsche Warande en Belfort*, jg. 21, 1921, nr. 3, pp. 269-307. Een citaat van Romain Rolland, door Paul Colin aangehaald, "*l'idée de patrie ne me suffit pas*" (uit 1916), kreeg in *Ter Waarheid* volle aandacht, maar niet de Rolland-biografie van Colin (P. Colin, *Romain Rolland*, Arnhem, 1921); Marginalia, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 3, p. 204.

51. Cf. de brief van Jules Persyn aan Prosper Thuysbaert, 9 juni 1921, geciteerd bij J. Persyn, *De wording van het tijdschrift Dietsche Warande en Belfort en zijn ontwikkeling onder de redactie van Em. Vliebergh en Jul. Persyn 1900-1924*, Gent, 1963, p. 443, n. 3. Jules Persyn volgde daarbij een uitspraak van minister Aloïs Van de Vyvere uit 1920, die de bolsjewistische *Spielerei* in Tielt viseerde. Zie verder bij voetnoot 68.

52. H. Platz, Revolution und Reaktion Frankreichs in Aufmarsch: Clarté-Gruppe und Intelligenzpartei, in: *Hochland*, jg. 18, 1921, nr. 6, pp. 678-688. Hermann Platz werd later een gewaardeerd gelegenheidsmedewerker aan het weekblad *Jong Dietschland*.

53. K. Elebaers, Jezus' leer en verborgen leven van Frederik van Eeden, in: *Ons Geloof*, jg. 6, 1920, nr. 5, pp. 206-215. Het tijdschrift was een officieus pastoraal-priesterblad dat boven elke verdenking stond.

Van Severen te vertrekken!) en eindigt met een afdoend gezagsargument, ontleend aan de bisschop van Namen, de Vlaamsgezinde Mgr. Thomas-Louis Heylen, die recentelijk in Tongerlo (augustus 1920) gesproken had over de juiste verhouding tussen nationalisme en internationalisme.⁵⁴

Het Clartégroepje was in Antwerpen op 6 oktober tot stand gekomen – enkele weken voor de voordracht dus. Er bestond evenwel in Antwerpen sinds lang een anarchistische traditie. Mario Baeck vermeldt nadrukkelijk De Kapel, waarmee Van Eeden al vroeg in contact was gekomen, waarschijnlijk kort na 1905 en op uitnodiging van Emmanuel De Bom. Deze links-intellectuele kunstenaarsgroep, waarvan de activiteiten in het eerste decennium van de eeuw zich sterk ontplooiden, heeft zeker zijn invloed laten gelden op de anarchistische ontwikkelingen aan het einde van de oorlog en de eerste jaren nadien, ook al ging het hier om “een warrig ideologisch kluwen”.⁵⁵

Het waren niet alleen literaire en artistieke kringen in de Scheldestad die zich aan Van Eeden spiegelden. Ook Vlaamsgezinde atheneumleerlingen speelden mee. Zij stonden graag open voor de sociaalutopische experimenten van hun idool. Vlak voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog richtten zij een Johanneskring op, die tijdens de bezetting bleef doorwerken en waaraan jongeren als Lode Craeybeckx en Victor Brunclair actief participeerden.⁵⁶ Flamingantische atheneumleerlingen hadden dus wat met Frederik van Eeden, niet alleen in Antwerpen⁵⁷ blijkens het autobiografische document van Ysabie, ook in Gent.

Dat de invloed van Van Eeden in het Antwerpse jongerenmilieu lang naverkte, toonde Thomas Vaessens in 1996 aan: niet alleen als nawerking van de atmosfeer in het atheneum, maar expliciet voelbaar in de gedichtenbundels van

54. Van de Perre, “Katholiek Internationalisme”, in: *Ons Geloof*, jg. 6, 1920, nr. 11, pp. 433-444. De citaten op pp. 436, 439, 442-443 en 444. Joris Van Severen vroeg zich af hoe het kwam dat bij niet-katholieken ‘de internationalistische actie’ zo veel sterker was dan bij de katholieken, zie *Ons Geloof*, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 2, p. 103 (n.a.v. een artikel van T. Van Tichelen, Tekorten bij de katholieken, in: *Ons Geloof*, jg. 7, 1921, nr. 1).

55. M. Baeck, *Frederik van Eeden en Vlaanderen [...]*, p. 18, n. 59; R. Van Doorslaer, *Links-radicalisme. De communisten en de Vlaamse kwestie*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1918-1919 (citaat). Zie verder L. Jansseune & L. Vandeweyer, *Kapel, De*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1602-1603, steunend op de nieuwere gegevens bij J. Moulart, *Rood en zwart. De anarchistische beweging in België 1880-1914*, Berchem, 1995.

56. V. Van den Berghe, *Johanneskring*, in: J. Deleu, e.a. (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)*, Tielt, 1973, dl. 1, pp. 718-719, met een foto uit 1915 waarop Craeybeckx en Brunclair staan. Zie verder: H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte. Deel IV*, Antwerpen, 1971², p. 136; L. Vos, *Bloei en ondergang van het AKVS. Deel I*, Leuven, 1982, p. 65, n. 59; In V. Van den Berghe & L. Vandeweyer, *Johanneskring*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, p. 1572 is de foto niet weerhouden.

57. Ook Herman Vos (1889-1952) onderging deze invloed: B. Van Causenbroeck, *Herman Vos [...]*, p. 25.

Paul Van Ostaijen, *Music-Hall* (1916) en *Het Sienjaal* (1918).⁵⁸ Er ligt derhalve een rechtstreekse lijn van deze jeugdige Van Eedenbewondering naar het internationalisme-pacifisme, kortom naar de links-progressieve én flamingantische overtuiging van de eerste naoorlogse jaren. Niet alleen bij Van Ostaijen, maar evenzeer bij Victor Brunclair. De eerste stappen van Brunclair in dit Van Eedenlandschap waren niet onbelangrijk. In 1919 duikt hij opnieuw op in *De Nieuwe Wereldorde en Opstanding*, en komt kort nadien in de omgeving van Jozef Muls. Alsof in Antwerpen alle wegen naar Muls leiden. Alle wegen, ja, maar niet die van Maria Belpaire, Jules Persyn of Alfons Van de Perre.

De voordracht van Van Eeden aan het einde van 1919 had als centraal aandachtspunt zijn utopisch-internationale 'Wereldstad-Project', een universalistische en urbanistische droom, die zowat in heel West-Europa even snel opdook als verdween. Dit project had bij vele katholieken in Nederland bezwaren opgeroepen. Van Eeden werd ronduit van atheïsme beschuldigd of tenminste verweten zich niet christelijk uit te drukken.⁵⁹ Maar dit esoterische onderwerp trok de aandacht. Ook in Antwerpen was, althans volgens de verslagen, de belangstelling enorm. Het was de eerste keer dat Marnix Gijsen precies op uitnodiging van Muls de man uit Bussum aanhoorde.⁶⁰ Kort na deze voordracht verschrompelde evenwel de Clartégroep en poogde zich in Brussel te hervatten, onder meer met het tijdschrift *Opstanding* dat veel aandacht opracht voor de gewelddadige dood van Herman Van den Reeck (het nummer daarover verscheen drie dagen voor de bewuste brief van Verschaeve), en dat mee geleid werd door Victor Jozef Brunclair.⁶¹

Verschaeve was diep geraakt door de dood van de Antwerpse jongeman uit de kring van de Clartégroep, toen hij op 16 augustus 1920 in Gistel sprak voor de Vlaamse meisjes, en expliciet over het vergoten bloed van Van den Reeck handelde. Het was

58. T. Vaessens, *De lichte waanzin van het onmogelijke [...]*, pp. 63-65; G. Buelens, *Van Ostaijen tot heden [...]*, p. 54 vermeldt even Van Eeden, maar gaat niet in op de stelling van Vaessens.

59. De eerste voordracht daarover had plaats in Den Haag, op 29 januari 1919. In *De Amsterdammer* begon de auteur op 8 maart een reeks artikelen om het project toe te lichten en in christelijke zin bij te spijkeren. In zijn dagboek beschreef hij spiritistische seances, waarin hij werd aangezet om dat project overal te verkondigen (2 mei, 25 oktober, 26 november). Zie J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 464, 466 en 468.

60. M. Gijsen, *Leerjaren*, in: M. Gijsen, *Verzameld Werk, V*, Amsterdam, 1977, p. 136: "Het was bij Muls dat ik kennis maakte met Frederik van Eeden. De eerste maal was hij in zijn Lichtstadperiode. Hij sprak vanuit een beminnelijke utopie."

61. Brunclair (1899-1944) wordt aangezien als de stichter van de Antwerpse Clartégroep. In *Opstanding* kritiseerde hij de Blauwoeterie in felle bewoordingen. Zie G. Gheysens, *Brunclair, Victor-Jozef*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 621-622. Die uitval stond ook te lezen in *Overzicht Tijdschriften*, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 3, pp. 159 e.v. waar Joris Van Severen instemmend een lang citaat geeft: "Weg met de blauwoeterij" en dus ook het 'onvruchtbare romantisme' veroordeelt. Het blad had reeds eerder op Clarté gewezen: *Overzicht Tijdschriften Frankrijk*, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 2, p. 139.

bij die gelegenheid dat Verschaeve ook voor het eerst publiek amnestie bepleitte voor de veroordeelde activisten.⁶² Hij had daarbij duidelijk Lodewijk Dosfel voor ogen. Maar hij kan de voorbije kennismaking met, en het bezoek van Reinier Ysabie aan Alveringem niet vergeten zijn. Veel sterker nog dan het betogende woord van Verschaeve leek de poëtische explosie van Paul Van Ostaijen in zijn *In memoriam Herman van den Reeck* (opgenomen in de handschriftbundel *De feesten van angst en pijn*, 1921).⁶³

In de dagen van hevige beroering rond de dood van Van den Reeck legden Verschaeve en Joris Van Severen de laatste hand aan de voorbereiding van het reeds lang geplande tijdschrift *Ter Waarheid*. Het opzet had ruime internationalistische allure (met veel aandacht voor figuren als Van Eeden, de communistische dichteres Roland Holst, Tagore, Rolland, Barbusse en tutti quanti). Karel Van Isacker heeft deze poging gekwalificeerd als “een hartstochtelijke en verwarde uitdrukking van de vernieuwingsdrang”.⁶⁴ Maar het tijdschrift wilde ook een democratisch-pacifistisch programma voor de Frontpartij uitwerken. Frans d’Haese zou dat vurig bepleiten vanaf januari 1921, toen het tijdschrift uiteindelijk verscheen. Enige tijd voordien, in augustus 1920, roerde Oscar Dambre eveneens de pacifistische trom, en dan nog wel in Tielt bij een herdenking van de gesneuvelde frontsoldaat Paul Impe en de achter het front overleden Joe English.

Ook Reinier Ysabie had volgens de dagboek aantekening van 30 januari 1921 van Joris Van Severen, een plaats in de redactie. Van Severen beklemtoonde dat hij opzettelijk een aantal activistische jongeren had aangetrokken: Wies Moens, Reinier Ysabie, Frank Naudts en Achilles Mussche (deze twee laatsten als bekende socialisten), Frans d’Haese en Albert Van Hoogenbemt.⁶⁵ Van deze laatste is het niet duidelijk of hij volgens de eigen woorden van Van Severen tot die “verketterde

62. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 222. Over Van den Reeck: *Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog*, bijzonder colloquiumnummer van *Wetenschappelijke tijdingen*, 1996 en G. Leemans, *Reeck, Herman van den*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, pp. 2568-2571.

63. M. Reynebeau, *Dichter in Bertlijn [...]*, p. 190. Het gedicht verscheen in P. Van Ostaijen, *In memoriam Herman van den Reeck*, in: *Ruimte*, jg. 1, 1920, nr. 8-9, p. 100 en geselecteerd naast dat van Marnix Gijsen, *Tijdzang voor Herman vanden Reeck*. G. Buelens & G. Wildemeersch, *Paul van Ostaijen [...]*, p. 71. Het gedicht van Gijsen dateert van juli 1920 en werd opgedragen aan J. Muls. Over een vergelijking Van Ostaijen-Gijsen (en Moens!) in een Vlaams-nationalistisch opbod rond Van den Reeck, zie G. Buelens, *Van Ostaijen tot heden [...]*, pp. 132-137.

64. K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 2: De enge ruimte 1914-1980*, Antwerpen, 1983, pp. 89-90.

65. Dagboek aantekening geciteerd bij P. Renard, *De ideologische en organisatorische problemen van het Vlaams nationalisme in West-Vlaanderen 1919-1931*, RUGent, departement Nieuwste Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1983, p. 15. Op het vijfde colloquium van het Studiecentrum Joris van Severen (2007) zal een onderzoek gewijd worden aan *Ter Waarheid*. Voorlopig volstaan: V. Eggermont, “*Ter Waarheid*”, *aanzet tot een inhoudsanalyse*, in: M. Cailliau (red.), *Gedenkboek Joris van Severen 1894-1994*, Aartselaar, 1994, pp. 23-40; E. Spinoy, *Tussen moderniteit en reactionair katholicisme*, in: *Dietsche Warande en Belfort*, jg. 140, 1995, nr. 6, pp. 700-714.

aktivistische jongeren” behoorde.⁶⁶ Er verschenen nog andere activisten op het appel: Hendrik Cayman en Urbain Van de Voorde bijvoorbeeld. In ieder geval, zij maakten de meerderheid uit van hen die de pen voerden in het tijdschrift. Oscar Dambre kwam, net als Joris Van Severen uit de frontbeweging; de architect Huib Hoste uit Nederland. Dat was kennelijk een minderheid. De oud-activist Ysabie heeft echter in het tijdschrift geen sporen nagelaten. Hij was als jonge dichter snel over zijn hoogtepunt heengegaan. Veel later, na meer dan een jaar stilte, op 31 oktober 1921, schreef Verschaeve in een brief aan Reinier over Van Severen en diens vermeende mystieke aangelegdheid.⁶⁷

Van Severen, Verschaeve, Dambre en d’Haese vertaalden het ‘nooit meer oorlog’ in een perspectief dat toen dicht kwam te liggen bij de Antwerpse ontwikkelingen. Maar al deze ontwikkelingen verontrustten de ministeriabele katholieke leider Aloïs Van de Vyvere, die dat beschouwde als ‘bolsjewistische’ spelerei. De kapelaan van Alveringem volgde instemmend de Tieltse herdenking van 30 augustus 1920. Zijn politieke visie was op dat ogenblik geporteerd naar een democratisch-pacifistische Frontpartij in alle verkiezingen tussen 16 november 1919 en 20 november 1921.⁶⁸ De brief van 8 augustus werd derhalve geschreven in een klimaat van internationalistische en pacifistische erkenning bij Verschaeve. Aan het einde van het verhaal zal echter blijken dat niets van deze gezindheid overbleef.

De voordracht in Antwerpen van 4 december 1919 kende dus een groot succes. Men was er zo van in de wolken dat men Van Eeden vroeg ook in Nederland Clartékringen op te richten. Daar is evenwel niets van in huis gekomen.⁶⁹ Voor deze uiterst linkse strijdbaarheid zullen vele Vlaamse katholieken hun neus hebben opgehaald. Na april 1920, toen de bekeringsproblematiek volop in de actualiteit kwam (cf. het document Ysabie), begon Van Eeden aan *Het Roode Lampje*, dat in Vlaanderen wel ophef zou maken. Het boekje paste uitstekend in een reeks publicaties, ook over het leven van Jezus.⁷⁰

66. Van hem is in de eerste twee jaargangen van *Ter Waarheid* slechts een bijdrage bekend. Zie voetnoot 77.

67. D. Vansina, *Verschaeve getuigt [...]*, p. 468, n. 2, die naar de brief van 31 oktober 1921 verwijst. De brief zelf is niet bewaard. We kennen dus alleen het ‘mystieke’ aandachtspunt van Vansina.

68. V. Janssens, *Burggraaf Aloys van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd (1871-1961)*, Tielt, 1982, pp. 116-117; R. Vanlandschoot, *Bloei en ondergang van het AKVS 1914-1935*. Een kritische reflexie op het werk van Louis Vos. Eindpunt of nieuw begin?, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 2, p. 126 en in R. Vanlandschoot, *Joris Lannoo. Drukker en uitgever voor Vlaanderen 1891-1971*, Tielt, 1984, pp. 123 e.v.; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 215-216, 225-226 en 228.

69. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 482. De Antwerpse brief is van 27 januari 1920; Zie ook M. Beyen, *Clarté-groep*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 734-735.

70. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 510-511 en 514-515. Het gaat hier over: F. van Eeden, *Jezus’ leer en verborgen leven*, Amsterdam, 1919; F. van Eeden, *Het roode lampje. Signifische*

Meer was niet nodig om de aandacht van de katholieken te verhogen. Daarom had Karel Elebaers, zoals ik reeds hoger aangaf, zijn bijdrage in mei 1920 geleverd. De oud-frontaalmoezener was een goede bekende van Verschaeve. De hypothese dat nadien Elebaers zijn tekst naar Alveringhem verzonden heeft, met het verzoek om na kritische lezing door te sturen naar Bussum, lijkt zeer aantrekkelijk. Verschaeve had over de auteur van de bladzijden niets dan lof, aangezien de tekst getuigde van *“zooveel oprechtheid én vereering én sympathie”*.

In deze hypothese kan het briefje van 8 augustus 1920 beter begrepen worden: het moet dienen om de positieve tekst van Elebaers bij Van Eeden met enig gezag te introduceren. De tekst luidt als volgt: *“Hier volgende bladzijden werden me ter lezing gegeven met last ze u op te sturen, indien ze niets onkiesch bevatten. // De lezing ervan zal, 'k ben er van overtuigd, u zooveel oprechtheid én vereering én sympathie voor uw geestelijke persoonlijkheid laten voelen dat U ook aan geen onkieschheid zult denken. Deze zou in bijbedoelingen en valsche behendigheid liggen, waarvan geen spoor. // Eens te meer zal Ued. er in zien hoevele menschen uw ideaal streven en nog maar streven op uw geestelijk spoor heeft getrokken. // Met de grootste achting voor den mensch, met de grootste bewondering voor zijne kunst teeken ik // Uw dw (dienstwillige) Cyriel Verschaeve kapelaan Alveringhem West-Vlaanderen.”*⁷¹

Op deze wijze laat Verschaeve niets blijken over de specifieke Antwerpse achtergronden die bij de uitnodiging van Frederik van Eeden gespeeld hebben; hij schuift daarentegen een bredere, positieve katholieke en Vlaamsgezinde reactie naar de Nederlandse kunstenaar door. De tekst van Elebaers bevat geen stekelige opmerkingen over de aarzelingen bij de bekering, geen *“onkieschheid”*. En ook geen politiek gekleurde *“bijbedoelingen en behendigheden”*, geen Vlaams-nationalistische impact dus. Het siert de kapelaan die in de slotformule *“achting voor den mensch”* aan Van Eeden betuigt en als literair collega *“bewondering voor zijn kunst”* demonstreert. Het toont een discrete Verschaeve die op een onopvallende wijze een bemiddelingsrol vervult tussen Elebaers en de man uit Bussum.

Ondertussen stelde Van Eeden al zijn verwachtingen op het bezoek van Rabindranath Tagore, die op 19 september 1920 in Amsterdam arriveerde. Bijna een jaar voordien, op 19 november 1919 had de Bengaalse dichter de wens uitgedrukt om naar Nederland te komen.⁷² Voor Van Eeden betekende dit bezoek een hoogtepunt en een bekroning, hoewel hij het niet helemaal eens was met de

gepeinzen I en II, Amsterdam, 1921; F. van Eeden, *Uit Jezus' oopenbaar leven*, Amsterdam, 1922.

71. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 35, nr. 163. Dit is een kopie van de brief, bewaard in het AMVC-Letterenhuis. Bij de voorbereiding van de biografie (1998) beschikte ik niet over voldoende gegevens om deze brief te duiden.

72. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 484. Merkwaardig: op 20 november 1919 bestelde Verschaeve bij Elias Couvreur een boek van Tagore bij MacMillan in Londen: *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 31, nr. 26.

propagandistische wijze, waarop de Bengaalse dichter in het openbaar poseerde. Over de Nederlandse spreekbeurten zal ik het hier niet verder hebben. Wel over het feit dat Tagore (1861-1941, Nobelprijs 1913) op 3 oktober het woord nam in Antwerpen. Daags voordien had Van Eeden in *De Amsterdammer* een mooi artikel geplaatst over zijn hoge bezoeker.⁷³ Het was een kleurrijk evenement geweest, de voordracht en voornamelijk de ontvangst nadien op het kasteel Cantecroy van Juliette Adant (mevrouw De Grootd), gedrapeerd in wit gewaad, aan de voeten van de Indische wijze, maar voor sommigen zoals Marnix Gijsen bleef de boodschap toch net iets te vaag en te zwevend.⁷⁴

De voordracht in Antwerpen kreeg een enthousiast verslag in het Vlaamsgezinde, katholieke weekblad *Ons Volk Ontwaakt*, van de hand van Juliette Adant. Het betrof hier de eerste openbare getuigenis over Tagore in het katholieke Vlaanderen van na de oorlog.⁷⁵ Mevrouw De Grootd zal in dit Van Eedenverhaal verder nog opduiken. De auteur van *De Kleine Johannes* zelf had tussen 1913 en 1920 bijzonder veel vertalingen van Tagore gebracht⁷⁶, ook van werken die reeds in het laatste oorlogsjaar door Joris Van Severen en Cyriel Verschaeve werden gelezen en onder elkaar besproken. Er bestond dus een Tagorehoogconjunctuur. Ze had haar wortels in de oorlogsjaren.

Hun lectuur ging terug op de zomermaanden van 1918. Het zijn de jongeren, August Van Cauwelaert en Joris Van Severen die de vraag naar de betekenis van Tagore op de kapelanij uitspreken. Joris vernoemde hem het eerst in zijn oorlogsdagboek, samen met Romain Rolland (januari 1916). Op 20 maart 1918 heeft hij *The realisation of life (Sidhana)* aangeschaft, de Engelstalige Harvardlezing uit 1913, terwijl op dat eigenste ogenblik, Van Eeden aan de Nederlandse vertaling

73. F. van Eeden, Rabindranath Tagore, in: *De Amsterdammer*, 2 oktober 1920; J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 485, n. 2.

74. M. Gijsen, *Leerjaren [...]*, p. 136.

75. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 471 e.v.; *Ons Volk Ontwaakt*, jg. 6, 16 oktober 1920, nr. 42, pp. 516-517. Enige biografische opheldering over Juliette Adant in H. Houtman-De Smedt, *Grootd, Arthur de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1360-1361. Juliette had de oorlogsjaren in Londen doorgebracht. Zij duikt later herhaaldelijk op in de correspondentie met Pieter Geyl en in het bekende Wetenschappelijk Fonds. Zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen I-III*, Antwerpen, 1973-1975 en L. Wils, *Wetenschap en politiek omstreeks 1928. Het ontstaan van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, 1978, nr. 3, pp. 129-142.

76. O.m. de dichtbundel R. Tagore, *Gitanjali*, Boston, 1910, vertaald door F. van Eeden, *Wijzangen*, Amsterdam, 1914; De zgn. Harvardlezing uit 1913: *Sidhana*, met als Engelse titel *The realisation of life*: R. Tagore, *Sadhana: the realisation of life*, London, 1918 in hetzelfde jaar door Van Eeden in het Nederlands vertaald: F. van Eeden, *Sadhana*, Amsterdam, 1918; De dichtbundel R. Tagore, *The Gardiner*, Leipzig, 1913, vertaald door F. van Eeden, *De Hoovenier*, Amsterdam, 1914; R. Tagore, *The crescent moon*, London, 1913, vertaald F. van Eeden, *De wasende maan*, Amsterdam, 1917.

werkte. Tussendoor volgen enkele notities waaruit blijkt dat Van Severen verrukt is door de lezing van deze Indische 'levensbeschouwing'. Op 21 juli geeft hij ook het boek door aan Verschaeve ter lezing. Zelfs de kapelaan lijkt aardig aangesproken door de bemiddelaarsfunctie die Tagore zich aanmeet tussen Oost en West. Een maand later is Van Severen aan de *Gitanjali* toe (de door Van Eeden vertaalde *Wijzangen*).⁷⁷ Van Severen behield na de oorlog zijn aandacht voor Tagore. Ik duid hier slechts op *Ter Waarheid*, waarin hijzelf, naast Achiël Mussche, over deze bekende auteur schreef.⁷⁸

Na Tagore in oktober 1920 treedt Van Eeden opnieuw in Vlaanderen op tijdens meerdere voordrachten. Het had te maken met zijn zestigste verjaardag, die niet onopgemerkt voorbijging.⁷⁹ In de voorbereidende periode daarnaar toe komen Jozef Muls en het tijdschrift *Vlaamsche Arbeid*⁸⁰ in het vizier. In de loop van 1920 is Victor Jozef Brunclair van *Opstanding* overgestapt naar het literaire blad van Muls, dat meteen zijn kolommen openzette voor meer maatschappijkritische geluiden. Er bewoog wat in de tijdschriftenwereld op dat ogenblik. Muls en Verschaeve, Belpaire, Van Severen en Vansina hebben erover gecorrespondeerd, eigenlijk meer gebakkeleid. In de zomer bestonden plannen om de redactie van *Dietsche Warande en Belfort* uit te breiden en aan de naoorlogse situatie aan te passen.

Verschaeve was betrokken bij een reeks gesprekken maar werd door zijn onhandelbaarheid een ongemakkelijke steen des aanstoets. Van zichzelf dacht hij dat hij enige 'medezeggenschap' over tijdschriften had. Dat was niet meer dan een wensdroom. Verschaeve was gewoon tegendraads. Muls had maar al te graag

77. C. Verschaeve, *Oorlogsindrukken [...]*, pp. 319 en 432; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 178; J. van Severen, *Die vervloekte oorlog [...]*, pp. 55, 382-383, 405, 421, 438 en 441. *Ter Waarheid* had wat dat betreft een grote aandacht voor Oost en West (onder invloed van Tagore): A. Van Hoogenbemt, De zang van het Oosten en het Westen, in: *Ter Waarheid*, jg. 2, 1922, nr. 1, pp. 1-2.

78. J. van Severen, Nationalisme en internationalisme, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 4, pp. 225-228, waar Van Severen een aantal uitspraken van Tagore over nationalisme en imperialisme bij elkaar brengt, met als sterkste expressie: "*Van nu af aan dus moet in het Vlaamsche volk den wil naar democratie, internationalisme, antimilitarisme gezaaid worden*", (beklemtone van de auteur); A. Mussche, Noto Soeroto en Tagore, in: *Ter Waarheid*, jg. 1, 1921, nr. 6, pp. 331-335. Raden Mas Noto Soeroto (1888-1951), Javaans dichter, in 1912-1932 in Nederland, gaf in 1915 een dichtbundel uit, waarin de invloed van Tagore duidelijk was. Zie H.A. Poeze, *In het land van de overheerser. Deel 1: Indonesiërs in Nederland 1600-1950*, Dordrecht, 1986; Soeroto had ook in *De Amsterdammer* geschreven, J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 316.

79. *De Volksgazet*, 30 oktober 1920. E. De Bom in de rubriek *Kunst en Letteren* over de verjaardag van Frederik van Eeden.

80. Het eerste naoorlogse nummer was, met veel vertraging, pas in december 1919 verschenen. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen: brieven en notities. Deel I: 1911-1927*, Antwerpen, 1973, p. 40, nr. 6, brief van J. Muls aan P. Geyl, 18 december 1919.

gezien dat Verschaeve samen met hem de 'vernieuwing' zou trekken. Hij wilde dat de 'fronters' hun intrede deden in de Markgravenlei. Maria-Elisabeth Belpaire, sinds 1900 de onbetwistbare leidster van het meest gekende katholieke tijdschrift in Vlaanderen, hield van haar kant vast aan de kandidatuur van Frans Van Cauwelaert. Op 7 november 1920 schreef Verschaeve aan Belpaire dat hij alle nieuwe namen kon pruimen, maar in geen geval samen met Van Cauwelaert in de redactie wilde zetelen.

De Vlaams-katholieke volksvertegenwoordiger bleef, Verschaeve viel definitief uit. Drie weken later meldde de kapelaan aan Dirk Vansina dat hij niet in de *Warande* wilde (!), maar door *Vlaamsche Arbeid* "geweldig... zelfs met goudbelofte" werd verwacht. Muls zelf kreeg op diezelfde 27 november ook een bericht. Niets van al wat hem gevraagd werd, zou doorgaan: voortaan had de kapelaan zijn hart verpand aan *Ter Waarheid* van Joris Van Severen.⁸¹ Deze laatste was bijzonder blij om Verschaeve binnen te halen en had nu helemaal geen moeite om in te gaan tegen 'tante' Belpaire.⁸² Het hele jaar 1921 door bleef Van Severen op het internationalisme doorstomen en profileerde zich op dat vlak veel scherper dan Jules Persyn en Maria-Elisabeth Belpaire in de *Warande*.⁸³

Precies midden in deze tijdschriftenslag dacht Muls eraan om Van Eeden naar de Antwerpse balie uit te nodigen, bovendien over het onderwerp 'Kerk en Communisme'. De voordracht had plaats op 29 januari 1921. De spreker wou bij die gelegenheid een soort van toenadering bewerkstelligen tussen de katholieke kerk en het marxisme. Van Eeden heeft in zijn utopische poging deze doelstelling slechts het naast bij benaderd. Bovendien viel hij de Kerk aan, die hij beschuldigde al te zachtzinnig om te gaan met sommige bedrieglijke kapitalistische praktijken.⁸⁴ Er zal in de zaal dan toch door sommigen geknarsetand zijn. De tekst van de voordracht werd evenwel door Muls gepubliceerd in april 1921, nadat hij Van Eeden gevraagd had enkele passages te schrappen, om schandaal te vermijden.⁸⁵

81. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*: Brieven aan Belpaire, Vansina, Muls; R. Vanlandschoot, *Het Verschaeve-beeld bij Dirk Vansina [...]*, pp. 37 e.v.; Jan Persyn, *Een merkwaardige brief van Cyriel Verschaeve in zijn ruimere context (7 november 1920)*, in: *Verschaeviana Jaarboek 1990-1991*, Brugge, 1992, pp. 177-192, vnl. pp. 183-189.

82. Zoals blijkt uit een brief van Joris Van Severen aan Jozef Goossenaerts, kort na 9 november 1920: "dat zal dus een breekijzer zijn tusschen Juffrouw Belpaire en mij (...) 't Spijt mij, maar ik wijk geen duimbreed af." A. Van Severen, *Joris van Severen [...]*, pp. 182-183, n. 28.

83. Zie het meest sprekende citaat, hoger bij voetnoot 78. De houding van Persyn, bij voetnoot 51.

84. Dat moet een thema geweest zijn dat Frederik van Eeden meermaals bespeelde, ook in Nederland. Nog na zijn bekering verweet *De Nieuwe Eeuw*, 5 augustus 1922, hem dat hij geen juiste opvattingen had over de persoonlijke eigendom en dat hij de pauselijke encycliciek *Rerum Novarum* er moest op naslaan over de sociaaleconomische vraagstukken. Zie J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 532, n. 1.

85. F. van Eeden, *Kerk en Communisme*, in: *Vlaamsche Arbeid*, jg. 11, 1921, nr. 3-4, pp. 65-71;

De tweede voordracht in Vlaanderen greep plaats in Leuven. Hier sprak hij, zo vond hijzelf, katholieker dan ooit. Antwerpen en Leuven hadden heel wat nieuwe ontmoetingen opgeleverd en het waren nokvolle zalen geworden.⁸⁶ Niet alleen had hij uitgebreide gesprekken gevoerd met Marnix Gijzen, de dichter van *Franciscus* en de medewerker aan *Storm*, 1919-1920, die hem "oud en nederig franciscaans" vond⁸⁷, maar ook met Juliette Adant, Magda Peeters en Eugene Yoors, deze laatste twee later militierend in de katholieke, Vlaamse vredesbeweging. Van Magda Peeters is inmiddels bekend dat zij een opmerkelijke rol speelde tijdens de Consciencefeesten en het 32ste Nederlands Taalcongres in Antwerpen (augustus 1912), in de omgeving van Emmanuel De Bom, Stijn Streuvels en Jozef Muls.⁸⁸ Van haar was in de herfst van 1914 een feuilleton in *De Amsterdammer* geplaatst door Van Eeden zelf.⁸⁹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog in Londen correspondeerde Magda niet alleen met Maria Elisabeth Belpaire in De Panne, maar plaatste ook Vlaamsgezinde stukken in de oorlogspers, waarin zij de positie van de vrouw verdedigde (als gematigde feministe) en in contact kwam met Londense pacifistische kringen (o.a. de International Fellowship of Reconciliation).⁹⁰ Dat alles was niet zonder invloed geweest op haar erkenning van Van Eedens 'progressieve' opvattingen en zijn ijveren voor de wereldvrede.⁹¹ Magda was na de Leuvense voordracht bijzonder optimistisch. Zij schreef op 9 juni 1921 aan Frederik van Eeden: "Als voor U de groote strijd gestreden is, als gij katholiek zult zijn geworden (want dat zult gij worden, al was het in uw laatste levensuur), dan zal er voor U een afgrond van licht en heerlijkheid

J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 483, n. 4. Blijkbaar is er ook afzonderlijk een brochure *Kerk en Communisme* in Amsterdam in 1921 verschenen: J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 482, n. 2.

86. Jozef Muls herinnerde zich later: Van Eeden "is hier herhaaldelijk..., en op mijn verzoek, met een altijd met spanning verwachte boodschap naar Vlaanderen gekomen. Toen was het wel te zien aan de nokvolle zalen die overeind stonden bij zijn verschijning, hoe hij heel de jeugd hier had bezielde en hoe die hoog tegen hem opzag." *Liber amicorum Dr. Frederik Van Eeden, aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag 3 april 1930*, Amsterdam, 1930, pp. 102-103, geciteerd in M. Baeck, *Frederik van Eeden en Vlaanderen [...]*, p. 36, n. 83. Muls bedoelt hier de bezoeken van Van Eeden in 1910, 1912, 1913, 1914, 1919 en 1921.

87. M. Gijzen, *Leerjaren [...]*, p. 136.

88. K. Smits, *Een aardig bundeltje brieven. Stijn Streuvels en Emmanuel de Bom. De briefwisseling van de jaren 1900-1914. Deel I: Teksten*, Kapellen, 2005, p. 450, brief nr. 717; K. Smits, *Een aardig bundeltje brieven. Stijn Streuvels en Emmanuel de Bom. De briefwisseling van de jaren 1900-1914. Deel II: Annotaties*, Kapellen, p. 222.

89. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 362.

90. G. Reyment & M. Demoor, *Vrouwenstemmen in Vlaamse oorlogskranten 1914-1918*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 118, 2005, nr. 1, pp. 5-21.

91. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, pp. 482-483. Magda Peeters werd secretaris van de Belgische afdeling van het International Fellowship (een organisatie die later opduikt in het leven van dom Modest Van Assche). Zie E. Van Neygen, *Peeters, Magda*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, p. 2413. A. Smits, *Dom Modest Van Assche: Kersten en Vlaming*, Steenbrugge, 1986, p. 89 en uitgebreider R. Vanlandschoot, *Dom Modest van Assche. Kersten en Vlaming*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 49, 1990, nr. 2, pp. 103-120.

opengaan..."⁹² Een jaar geleden was Verschaeve bijzonder gereserveerd, thans was Magda Peeters haast uitbundig in haar verlangend verzoek om de definitieve stap te zetten.

Kort na zijn Leuvense voordracht en zijn uitvoerige Vlaamse ontmoetingen, heeft de Nederlandse schrijver, in *De Amsterdammer* van 12 en 19 februari 1921, twee kleine bijdragen geschreven onder de titel *Recht-loos Vlaanderen* en *Brief uit Vlaanderen*. Ik weet niet of zijn vooroorlogse ervaringen in Vlaanderen, voornamelijk in Antwerpen, Brussel en Gent (en in het vrijzinnige 'kamp') nu nog meespeelden in de appreciatie van de Vlaamse strijd. In elk geval, Nederland wist volgens hem daar veel te weinig van. Nederland kon zeker profijt halen uit een Vlaamse buffer tegen al te opdringerige buurlanden, vooral dan Frankrijk. Overigens had Van Eeden vorige herfst nog contacten gehad met René De Clercq en in *De Amsterdammer* van 23 en 30 oktober 1920 enige zogenaamde *Ria-Liederen* gepubliceerd. Dat bij die gelegenheid in Bussum over het activisme en zijn nasleep gesproken werd, ligt zo voor de hand.⁹³

Vanwege zijn twee artikelen in *De Amsterdammer* kreeg de redacteur een aanmoedigend woord van Richard De Cneudt, activistische balling (ter dood veroordeeld) vanuit Den Haag op 25 maart 1921, ruim een maand na de bewuste bijdragen. De Cneudt bevestigde met beide handen de activistische mythologie over schuld en boete en prees de Nederlandse schrijver, omdat "*hij open stond voor de idealistische drijfveren van de Vlamingen*".⁹⁴ Uit de teksten van Van Eeden bleek overduidelijk dat zijn zegslui overtuigd waren dat er geen verraad in het spel was geweest (de gekende uitspraak van Verschaeve op het proces-Borms, 5 september 1919). Hij had het over terdoodveroordeelden, de gevangenisstraffen en de administratieve sancties. Nederland moest hier (ook financiële) hulp bieden. De zaak van de Vlamingen werd ongetwijfeld onrechtvaardig behandeld.⁹⁵ Van Eeden zal bovendien in de Antwerpse links-radicalen kringen zeker gehoord hebben over de veroordeling en de gevangenisstraf van Jef Van Extergem (in juli 1920 veroordeeld, op 21 juni 1921 in vrijheid gesteld) en van diens sympathie voor August Borms.⁹⁶

92. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 524, n. 2.

93. K. Hulpiau, *René De Clercq [...]*, pp. 369-370, n. 112. De *Ria-Liederen* waren poëtische teksten, die Lieven Duvosel op muziek moest zetten en Jozef Cantré illustreren. Duvosel en Cantré waren bekende kunstenaars en activisten.

94. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 484, n. 2. W. Blockmans, *Richard De Cneudt 1877-1959*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 1972, dl. V, kol. 206. Over zijn activiteiten tijdens de oorlog schreef De Cneudt in 1921 in een brief aan Van Eeden dat zijn Vlaamse geweten zuiver was omdat hij en zijn medestanders enkel uit edele drijfveren, en bovenal uit hun liefde voor het verdrukte Vlaamse volk gehandeld hadden.

95. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 483, n. 1 en pp. 483-484, n. 2.

96. R. Van Doorslaer, *Links-radicalisme [...]*, p. 1922; H. Defoort, e.a., *Jef Van Extergem en zijn tijd*, Brussel, 1998.

Het verhaal over Van Eeden kan nu afgerond worden. Op 18 februari 1921 (net voor de proactivistische artikeltjes in *De Amsterdammer* verschenen) werd de bekeerling gedoopt en sprak “*met zachte stem de geloofsbelijdenis*” uit. Pater Van Ginneken was aanwezig, alsook Pieter Van der Meer de Walcheren⁹⁷ (toen als journalist van *De Nieuwe Eeuw*). Afwezig door zware ziekte gekluisterd, was pater Johannes de Groot, die op 26 februari overleed. Pieter Van der Meer schreef in zijn tijdschrift op 25 februari, onmiddellijk na de plechtigheid dus, een gedetailleerd verslag. Op 5 april 1921 begon een andere journalist-literator Louis Feber (die in 1909 nog de Roeselaarse Rodenbachfeesten had meegemaakt), op verzoek van Gerard Brom, voor *De Beiaard* aan een uitvoerige studie over de geestelijke ontwikkeling van de illustere bekeerling.⁹⁸

Twee goede vrienden van Verschaeve, priester-collega's, hebben in het voorjaar van 1922 over Van Eedens bekering geschreven. De eerste is Joris Eeckhout (1887-1951), een bekend en niet onbegaafd literair criticus in het interbellum, auteur van een boekje over priester-dichters in 1920, waarin Verschaeve met rustiger bewondering dan bij Karel Elebaers beschreven wordt.⁹⁹ Eeckhout ging in zijn appreciatie van Van Eeden niet over een nacht ijs. Hij had eerst in *Jong Dietschland* in 1909 (toen nog als theologiestudent) de Nederlandse schrijver geprezen als een van de belangrijkste prozaschrijvers in het hele taalgebied. Hij had ook in 1913, in hetzelfde tijdschrift de conferentie van Van Eeden op de Gentse wereldtentoonstelling fel gehekelde (katholieken waren geschokt door de uitspraken over Gezelle). Nu, in het nummer van 6 mei 1922 van het door het episcopaat niet zo graag geziene *Het Vlaamsche Land*, verscheen van Eeckhout een bijdrage over Frederik van Eeden en *Het Roode Lampje*, dat in het voorjaar in zijn definitieve vorm (twee deeltjes) verschenen was.

97. Pieter Van der Meer de Walcheren (1880-1970), eerst als literator (met realistisch-naturalistische romans) en journalist werkzaam. Verbleef tijdens de Eerste Wereldoorlog in Parijs, als correspondent van de *Maasbode*. Kwam onder de invloed van Léon Bloy. Bekeerde zich in 1911 tot de katholieke kerk. Hij trad op als redacteur voor kunst en letteren aan het weekblad *De Nieuwe Eeuw* (1921-1924). Van der Meer was ook goed bevriend met Eugeen Yoors. Later redacteur bij *Roeping* en *De Gemeenschap* (mede onder invloed van H. Bruning). Na het overlijden van zijn vrouw trad hij in de benedictijnenabdij van Oosterhout in. Zie A. Helman, *Vriend Pieter: het levensavontuur van Pieter van der Meer de Walcheren*, Brugge, 1980.

98. J. Fontijn, *Trots verbrijzeld [...]*, p. 529, n. 3 en p. 531, n. 4. De opdracht groeide uit tot een heuse studie: L.J.M. Feber, *Frederik van Eedens ontwikkelingsgang*, 's-Hertogenbosch, 1922. De bekering was volgens hem “het slotaccoord op de symfonie van zijn leven”.

99. J. Eeckhout, *Onze priester-dichters: verzen van levende priesters uit Vlaanderen*, Antwerpen, 1922. Dit boekje is het begin van de bekende reeks *Litteraire Profielen*, een reeks die hij voortzette tot 1947. Hij publiceerde ook *Proza van Vlaamsche Priesters*, in drie delen, waarin ook Verriest en Verschaeve voorkwamen: J. Eeckhout, *Proza van Vlaamsche priesters*, Antwerpen, 1923, 1926 en 1927. Eeckhout was aalmoezenier van het Instituut Guislain in Gent. Hij was een kenner maar ook een slaafse volgeling van Karel Van de Woestijne, aan wie hij in 1925 een goede studie wijdde.

De aanvangsgeschiedenis van *Het Vlaamsche Land* (stichting op 19 april 1919) is een adembenemende story op zichzelf. Onder de belangrijkste initiatiefnemers zaten August Van Cauwelaert en Marnix Gijsen, de ene nog onder een zekere bedwelming door kapelaan Verschaeve achter het front uitgeoefend, de andere sterk beïnvloed door de toespraak van diezelfde Verschaeve in Gent op de eerste naoorlogse landdag van de Vlaamse meisjes op 11 augustus 1919¹⁰⁰, beiden evenwel onder het beveiligende toezicht van volksvertegenwoordiger Frans Van Cauwelaert.

Maar nog voor einde 1921 verscherpten de redactionele standpunten in Vlaams-nationalistische zin. Verschaeve, die zich duidelijk aan de zijde van *Het Vlaamsche Land* had gezet, verspeelde zoals ik hoger reeds aantoonde zijn kans om in de *Warande* te komen. De Vlaams-nationalisten kregen geen greep op de *Warande*, zij nestelden zich comfortabel in *Het Vlaamsche Land*. Een ontgoochelde Joris Eeckhout volgde hen daar. Hij had vruchteloos gepoogd om het redactiesecretariaat op de Markgravenlei in te palmen, hij sleepte alleen enkele kleinere stukken uit de brand.¹⁰¹ Hoofdredacteur werd Frans Delbeke. Jozef Muls en Juliette Adant namen een rubriek op.¹⁰²

Er komt in het stuk van Eeckhout een merkwaardige passus voor, waarin de Nederlandse schrijver gelinkt wordt aan Hugo Verriest. Het Vlaams-nationalistische weekblad had een boontje voor de oude 'pastor van te lande' en had hem bij monde van Marnix Gijsen herdacht bij zijn tachtigste verjaardag.¹⁰³ Nu, anderhalf jaar later, bracht Eeckhout, Verriest en Van Eeden in één perspectief samen, de enige keer bij mijn weten dat dit gebeurde. "*Veel schreef hij [Van Eeden]*", zo luidt de passus, "*waarmee we onmogelijk vrede konden hebben, maar het werk bleek te zijn van een doler, een zoeker... en, waart U het niet, jeugdige pastor Verriest, die onlangs ook beweerdet er nooit aan getwijfeld te hebben, dat Van Eeden tot de Waarheid zou komen? Frederik-Paul Van Eeden, U is grote vriend in het huis van Onze goede Vader, omdat onze geliefde broeder uit de verre streek is weergekeerd.*"¹⁰⁴

100. Q.B.A., Laatslaapstertjes door W. Meyboom. Het Evangelie der Vlaamsche Meisjesbeweging, in: *De Storm*, jg. 1, 1919, nr. 17, p. 1; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 213-214.

101. Brief Joris Eeckhout aan Maria-Elisabeth Belpaire, 5 februari 1919 in: J. Persyn, *De wording [...]*, pp. 407-408, n. 110. *Dietsche Warande en Belfort*, 1920, pp. 584 e.v. over het oorlogsboekje van Karel Elebaers.

102. I. De Vooght, *Vlaamsche Land, Het*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 3413 (op basis van een licentiaatsverhandeling uit 1995). De rol van Frans Van Cauwelaert zowel in *Dietsche Warande en Belfort* als in *Het Vlaamsche Land* in de jaren 1919-1921 wordt niet behandeld bij L. Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, 2003. In L. Wils, *Burgemeester Van Cauwelaert 1923-1932. Schepper van Nederlands-talig Vlaanderen*, Antwerpen-Amsterdam, 2005, p. 26, n. 39 wordt aangetoond hoe het episcopaat in 1926 het weekblad genekt heeft.

103. Zie Dr. Goy (M. Gijsen), Bij Hugo Verriest, in: *Het Vlaamsche Land*, jg. 2, 1920, nr. 34, p. 1.

104. *Het Vlaamsche Land*, jg. 40, 1922, nr. 17. Een nummer dat meerdere bijdragen over Frederik van Eeden telde. Een dergelijke uitspraak van Hugo Verriest is mij niet bekend. Nader biogra-

Het is deze passus die de volle aandacht kreeg van de jonge Gerard Walschap, onlangs teruggekeerd uit het seminarie en op zoek naar onderdak voor literair-kritische pennenvruchten. Op 14 mei schrijft hij aan Eeckhout: "*Uw artikel in het F. van Eeden-nummer heb ik bijzonder genoten en met ontroering het eind ervan gelezen.*"¹⁰⁵ Niet lang daarna zou Walschap redactiesecretaris worden. Wellicht is dit de enige passus bij de jonge Walschap die betrekking heeft op de Bussumse literator.

De tweede is opnieuw Karel Elebaers. In zijn vertrouwde maandblad *Ons Geloof* publiceerde hij in juli 1922 over de bekering. Hij had in mei 1920 Van Eeden vurig verdedigd, en deed dit nu met bewondering opnieuw.¹⁰⁶ Er bestond dus in Vlaanderen, in de periode 1920-1922 een meer dan gewone aandacht voor de levensweg van de auteur van *De Kleine Johannes* en van *Het Rode Lampje*. In dit literair-journalistieke landschap was Verschaeve eerder een stille toeschouwer. De brief van 8 augustus 1920 is slechts een verdoken zijkantje in deze aangelegenheid. Karel Elebaers kan de enige zijn die Verschaeve rechtstreeks benaderd heeft. Maar het is al te opvallend hoeveel personen, die in dit verhaal opduiken, enige connectie hebben met de kapelaan van Alveringem.

Toch leren deze acht regels iets. Ten minste de 'grootste achting' voor deze wijd en zijd bekende Nederlander. De bredere context openbaart bovendien dat in de nabijheid van Verschaeve een netwerk van groepjes, tijdschriften en weekbladen bestond, dat tot diep in 1922 dicht bij een amalgaam van progressief-internationalistische belijdenissen, pacifistische bedoelingen en democratisch geloof én sympathie voor Van Eeden stond. Anderzijds behoorden Elebaers en Eeckhout tot de traditionele katholieke gezindheid die niet zo opgezet was met de capriolen van de bekeerling. Zij waren daar precies de uitzonderingen.

Misschien doelde Verschaeve op deze grote groep traditionele katholieken die over Van Eeden "*met bijbedoelingen en valsche behendigheden*" spraken. Bij Adant, Eeckhout, Elebaers, Muls, Peeters, Yoors en Ysabe was daarvan 'geen spoor'. Ook niet bij Verschaeve en Van Severen en de katholieke redactieleden van *Ter Waarheid* (Wies Moens, Amand Dambre en Frans d'Haese bijvoorbeeld). Voor Marnix Gijsen en Gerard Walschap, die toen nog de katholieke geloofsovertuiging deelden, evenmin. Voor niet-katholieken als Baekelmans, De Bom, Brunclair, Craeybeckx, Van Hoogenbemt, Mussche, Van Ostaijen en Vermeylen was een pro-Van Eedenhouding de evidentie zelf.

fisch onderzoek zal klaarheid moeten scheppen.

105. G. Walschap, *Brieven 1921-1950*, Amsterdam, 1998, pp. 24-26, nr. 4.

106. K. Elebaers, Frederik van Eeden: Rooms-katholiek, in: *Ons Geloof*, jg. 8, 1922, nr. 7, pp. 289-300. Elebaers bevestigde zijn positieve indruk m.b.t. de bekering, in K. Elebaers, Frederik van Eeden, in: *Boekengids*, jg. 8, 1930, nr. 9, pp. 321-328.

Tussen al deze groepjes en figuren laboreerde Jozef Muls, die naar alle zijden goede contacten onderhield, zowel met Van Eeden als met Verschaeve. Voor beiden had hij een Antwerps podium. De eerste heeft er een eclatant succes behaald. De tweede bleef vermoeid in Alveringem zitten, met een eerbiedige groet uit de verte. Of de kapelaan weet heeft gehad van de Amsterdamse stukjes uit februari 1921 doet niet veel ter zake. Van Eeden heeft een Vlaams-nationalistisch gekleurd beeld meegenomen, het zou door Verschaeve niet anders geformuleerd worden.

Aan het einde van dit verhaal verschoven de ideologische bakens voor Van Severen eerst, voor Verschaeve daarna. De evolutie in *Ter Waarheid* toonde dit aan. Het blad stond niet alleen onder katholiek-orthodoxe druk, het werd ook aangevallen door integralistische nationalisten. Op 12 maart 1921 had de kapelaan nog bij zijn Wakkense vriend de "*breedmenschelijke zangen*" van Achiël Mussche geprezen¹⁰⁷, maar op 18 juni liet bisschop Waffelaert in Alveringem horen dat medewerking aan dergelijk blad niet door de beugel kon. Van Severen voelde zich in de nek gekeken door een franskiljonse klik aan de Gentse universiteit, onder leiding van professor Hubert Van Houtte.

In de Van Severenhistoriografie wijst men graag alleen op de weerstand van de Brugse bisschop tegen het opkomende Vlaamse nationalisme, minstens evenveel heeft het verderfelijke internationalisme, pacifisme en koketteren met Rusland meegespeeld. Mussche evenwel nam in de zomer van 1922 afscheid van Van Severen, die als kersverse volksvertegenwoordiger (op 20 november 1921 verkozen) nog voor het einde van 1922 evolueerde naar een antidemocratisch, reactionair nationalisme. Zijn idolen waren niet meer Van Eeden of Tagore, Barbusse of Rolland, maar Léon Bloy, Charles Maurras en René de la Tour du Pin.¹⁰⁸ Verschaeve zou dit spoor met enige vertraging volgen. In de herfst van 1921 ging hij niet in op de uitnodiging van Muls om voor de Antwerpse balie een spreekbeurt te houden. Muls was het voordrachtenjaar met Van Eeden begonnen, hij wou het met de kapelaan van Alveringem besluiten. Het lukte niet.¹⁰⁹

Romain Vanlandschoot (1933) is auteur van o.a. de biografieën over Albrecht Rodenbach (2002) en priester-dichter Cyriel Verschaeve (1998). Hij is voorzitter van het Jozef Lootensfonds en was hoofdredacteur van het jaarboek *Verschaeviana* (1980-1994). Hij is sinds 1981 redactielid van *Wt.*

107. Brief in archief Rudy Pauwels, Deinze; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 225, n. 5.

108. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 228 en 234; R. Vanlandschoot, *Van Syndicalisme naar Corporatisme. Juul Declercq (1897-1955). De lange weg van ACV naar Verdinaso 1918-1932. Deel 1: een trouwe syndicalist: 1918-1925*, in: Joris van Severen, *Jaarboek 8*, Ieper, 2004, pp. 144-145, nn. 44-45.

109. *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve [...]*, p. 34, nr. 105: Brief van Cyriel Verschaeve aan Jozef Muls, 28 oktober 1921.

ABSTRACT

Vanlandschoot (Romain), Vlaanderen, de Vlaamse beweging en Frederik van Eeden, 1918-1922, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, LXV, 2006, nr. 4, pp. 270-300

Romain Vanlandschoot, Flanders, the Flemish Movement and Frederik van Eeden. 1918-1922

The Dutch physician, thinker, man of letters and experimental starry-eyed idealist Frederik van Eeden (1860-1932) wanted to belong more to the modern age than to the romantic tradition that he derived from, which meant that as a public figure he succeeded in neither of those two alternatives. The final stage of the frequently controversial course of his life was his entry into the Catholic Church in 1922. During that same period many artists and thinkers in Flanders were involved in a symbolic struggle between the religious traditionalism of their upbringing and the secular and revolutionary ideas of the epoch in which they manifested themselves. Moreover, the Flemish movement, which became more radical during the Interwar period, was characterised by religio-spiritual and ideological overtones. Romain Vanlandschoot recounts the relationship between that evolution in Flanders and the course of the life of Frederik van Eeden by means of the correspondence between the Flemish-nationalist leader Cyriel Verschaeve and the young activist from Ghent Reinier Ysabee.